

Araştırma Makalesi

Kırsal Bölgelerde Göçmenlerin İşgücü Piyasasına Katılımı ve Yerel Ekonomiye Etkisi: Karacabey Örneği

Fatma YILMAZ-ELMAS¹
ORCID: 0000-0002-7567-0426

Ayhan KAYA²
ORCID: 0000-0003-4431-3220

DOI: 10.54752/ct.1280832

Öz: Kırsal bölgelerde göçmenlerin işgücü piyasasına katılımı ve yerel ekonomiye etkisini, Bursa Karacabey kırsalı özelinde irdeleyen bu makale, göçün kırsal boyutunu ele alan literatürdeki boşluğa dikkat çekmek amacıyla kaleme alınmıştır. Uluslararası göçmenlerin entegrasyonu sürecinde kırsal-dağlık bölgelerdeki işgücü piyasaları üzerinde yarattıkları etki, katılımcı eylem araştırması çerçevesinde yürütülen bu araştırmanın merkezinde yer almaktadır. Araştırmada, kırsal alanlarda ve yerel kalkınma özelindeki göç etki analizi, tarıma dayalı kalkınma ve tarımsal işgücünün ötesinde irdelenerek, bölgedeki diğer yerel olanakları ve bölgesel aidiyeti de kapsayan daha geniş bir perspektiften konuya yaklaşmıştır. Karacabey’de 2021 yaz aylarında gerçekleştirilen alan araştırması sırasında Suriyeli ve Afganistanlı göçmenlerle birlikte ve yerel aktörlerle, derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Kırsal bölgelerde uzun zamandan bu yana yaşanan nüfus, verilen iç göç, atıl tarım arazilerinin varlığı,

¹ Dr., İstanbul Bilgi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Görevlisi.
fatma.elmas@bilgi.edu.tr

² Prof. Dr., İstanbul Bilgi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi.
ayhan.kaya@bilgi.edu.tr

YILMAZ-ELMAS, F., KAYA, A. (2023) “Kırsal Bölgelerde Göçmenlerin İşgücü Piyasasına Katılımı ve Yerel Ekonomiye Etkisi: Karacabey Örneği”, Çalışma ve Toplum, C.2, S.77. s.1123-1170

Makale Geliş Tarihi:12.08.2022- Makale Kabul Tarihi: 30.12.2022

sanayileşme ve diğer çevresel faktörler gibi yapısal sorunlar düşünüldüğünde göçmen işgücüne olan ihtiyacın giderek arttığı, ancak bu demografik dönüşümü sağlayacak yönetsel süreçlerin yeterince hayata geçirilemediği görülmüştür. Çalışmada, sürdürülebilir kalkınma konusunda Karacabey kırsalını pek çok zorlukla karşı karşıya bırakan süreç, yerel ve merkezi aktörlerin güvene dayalı bir şekilde iş birliği içinde çalışmaları, tarımsal üretimin desteklenmesi, ekilebilir alanların veraset süreçlerinde yeniden işlevsellik kazanabilmesi için mevzuattaki sorunların giderilmesi gerektiği yönünde bazı sonuçlara ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: tarımsal üretim, işgücü piyasası, yerel kalkınma, kırsal, sürdürülebilirlik, göç

The Labor Market Participation of Immigrants in Rural Areas and its Impact on the Local Economy: Karacabey as a Case Study

Abstract: This article scrutinizes the participation of immigrants in the labor market in rural areas and its effect on the local economy in the rural area of Karacabey, Bursa. The article was written to draw attention to the gap in the literature dealing with the rural dimensions of migration and integration. The impact of international migrants on labor markets in rural-mountainous regions is at the center of this research, which was conducted with participatory action research technics. The impact of migration in rural areas is an understudied field, and it encompasses a variety of issues such as agriculture-based development, the efficiency of the agricultural workforce, and the development of regional belonging among newcomers. Based on the in-depth interviews with seasonal Syrian and Afghan migrants as well as with local actors, the field research was conducted in Karacabey, Bursa, in the summer of 2021. Other research techniques such as focus group discussions, roundtables, and participant observation were also utilized during the fieldwork. Considering the structural problems in rural areas such as the aging population, internal migration, the existence of idle agricultural lands, industrialization, and other environmental problems, it has been observed that the need for migrant labor has increased gradually, but the administrative processes have failed to adequately manage this

demographic transformation. The article concludes that Karacabey confronts some difficulties such as the lack of sustainable development, the lack of ability of local and central actors to work in cooperation based on trust, and the problems resulting from the loopholes of the inheritance law preventing the agricultural lands from being utilized.

Keywords: agricultural production, labor market, local development, rural places, sustainability, migration

Giriş

Uluslararası göç, sadece kentsel alanlarda değil kırsal ve dağlık bölgelerde de toplumsal değişim, demografik ve ekonomik dönüşüm süreçlerini önemli ölçüde şekillendiren bir olgudur. Özellikle geçtiğimiz son 10 yılda zorunlu göçün artışıyla beraber, göç döngüsünün kentsel alanlardan uzak kırsal ve ücra bölgelere doğru gösterdiği genişleme dikkate değerdir. Ayrıca dünyayı sarsan COVID-19 pandemi süreciyle beraber kırsal kalkınmanın ve kırsal destinasyonlarda göçmen varlığının önemi, farklı bir perspektiften de kendini göstermiştir. Bu bağlamda bir araştırma ve politika sahası olarak kırsal alanlara göç konusundaki boşluk önemsenmelidir. Göçün kentleşme üzerindeki etkisine yoğunlaşan mevcut literatürün genişliğine kıyasla, özellikle uluslararası göçün kırsaldaki etkisini konu alan akademik yazının oldukça mütevazı kaldığı söylenebilir. Bu mütevazı yazın ise göçün kırsaldaki etkisini daha ziyade tarımsal toprağın kullanımı ve/veya kırsal alanda demografik değişime etkisi konuları etrafında ele almaktadır. Halbuki kırsal alanlara göç olgusunun etkilerini yerel kalkınma süreçleriyle beraber eleştirel bir şekilde ele almak önemlidir.

Son on yılda Türkiye'ye yönelik kitlesel göç düşünüldüğünde, uluslararası literatüre paralel şekilde göçmenlerin işgücü piyasasına etkisi özellikle kent mülteciliğini ele alan pek çok çalışmanın konusu hâline gelmekle birlikte (Toksöz, 2006; Munck, 2013; Basso, 2014; Rottmann ve Kaya, 2021), küresel düzeyde kırsaldaki etkisi büyük oranda göz ardı edilmiştir. Son yıllarda, uluslararası literatürde göç ve kırsal kalkınma konulu çalışmalarda artış olsa da (Perlik ve Membretti, 2018; Natale vd., 2019; Baglioni vd., 2021), Türkiye'de henüz bu yönde büyük bir ilginin olmadığı görülmektedir. Söz konusu ilgi siyasal ve hukuki alanlarda hayata geçirilen uygulamalar, kanunlar ve yönetmeliklerle kendini göstermiştir. Göç ve kalkınma ilişkisi bağlamında düşünüldüğünde, 2013 yılında yürürlüğe giren

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu³ ve Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanan Onuncu (2014-2018) ve Onbirinci (2019-2023) Beş Yıllık Kalkınma Planları⁴ içinde göç konusunun önceliklendirilmiş bir konu olarak ele alınması, göç ve kalkınma ilişkisinin önemini açıkça göstermektedir. Ancak, buradaki göç ve kalkınma ilişkisinin nasıl kurulduğu konusu ayrı bir tartışmayı beraberinde getirmektedir.

Uluslararası göç bağlamında kalkınmacı paradigma küresel düzeyde son yıllarda giderek önem kazanmaktadır. 2006 yılında BM bünyesinde kurulan ve Türkiye'nin de aktif olarak yer aldığı "Göç ve Kalkınma Üzerine Küresel Forum" göç ve kalkınma ilişkisinde göçmenlerin kalkınmaya nasıl katkıda bulunabilecekleri konusunu küresel düzeyde önceliklendirmiştir (Toksöz, 2014). Aşağıda Karacabey ovasında yaşanan örneklerden de görüleceği üzere, göç ve kalkınma ilişkisinin yeniden gözden geçirildiği bu paradigmanın uygulamada vücut bulmuş halinin pek çok yönüyle eleştirilerin odağında olduğu belirtilmelidir. Günümüzde göçün sayısal olarak artışıyla birlikte, göçmen işçilerin ucuz işgücü hâline getirilmeleri ve ülke içindeki transferleri, sömürge dönemindeki zorunlu çalışma biçimine geri dönüşüne ve bunun kalkınmanın kalıcı ve meşru yolu hâline geldiğine de dikkat çekilmektedir (Toksöz, 2006; Munck, 2013; Basso, 2014; Kurtulmuş, 2015).

Göç ve kalkınma ilişkisinin öneminden ve kırsal alanda ise dar bir kapsama sıkıştırılan literatürün yol açtığı boşluktan hareketle, bu makale, kırsal bölgelerde göçmenlerin işgücü piyasasına katılımı ve yerel ekonomiye etkisini, göçün yerel kalkınma süreçlerindeki etkisine daha geniş ve eleştirel bir perspektiften bakarak irdelemeyi amaçlamaktadır. Nüfus yaşlanması ve azalması, tarım arazilerinin atıl kalması, hukuki sorunlar ve politika eksiklikleri ile merkez-çevre ilişkisinin yerel dinamiklere etkilerini göz ardı etmeksizin, kırsal alanlarda göçmenlerin yerel kalkınma süreçlerine olası etkisini toplumsal kabul süreciyle beraber ele almaktadır.

Makale, Bursa ve ilçesi Karacabey'de gerçekleştirilen alan araştırması bulgularına dayanmaktadır. Bursa ve Karacabey'in tarımsal üretim ve tarımsal üretime dayalı sanayi olanakları ve yatırımlarıyla öne çıkan konumu ile göçe ilişkin tarihsel tecrübesi, alan araştırmasından elde ettiğimiz bulguları, kırsal yerel kalkınma süreçlerinde göçmenlerin etkisini merkeze alan bu çalışma için oldukça önemli kılmaktadır. Yaşlanan nüfus, verilen iç göç, atıl tarım arazileri,

---

³ 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) metni için bkz., <https://www.goc.gov.tr/gigm-mevzuati>

⁴ Kalkınma Planlarının ayrıntılı dökümü için bkz., <https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>

sanayileşme ve diğer çevresel faktörler düşünüldüğünde sürdürülebilir kalkınma konusunda Karacabey kırsalını pek çok zorlukla karşı karşıya bırakan süreç, aynı zamanda göçmen iş gücüne ilişkin giderek artan ihtiyaca da işaret etmektedir. Makalede, yerel dinamikler, yapısal sorunlar, yabancıların istihdam durumu, göçmenlerin çalışma izni sorunsalı, geçicilik durumunun olumsuz dışsallıkları, işgücü piyasasındaki cinsiyet sorunları ile göçmenlere sunulan iş ve eğitim olanakları Bursa ve Karacabey özelindeki bulgularla ayrıntılarıyla ele alınarak göçmen işgücünün kırsal bölgelerde yerel kalkınma süreçlerine olası olumlu etkileri üzerinde durulmaktadır.

Araştırma Yöntemi

Makale, Bursa ve ilçesi Karacabey’de katılımcı eylem araştırması (*action research*) yöntemiyle (Stringer, 2014; Schneider, 2012; McTaggart, 2010; Lewin, 1946) gerçekleştirilen alan araştırma bulgularına ve literatür taramasına dayanmaktadır. Alan araştırması, Avrupa Birliği Ufuk 2020 Araştırma ve İnovasyon Programı tarafından desteklenen “Avrupa’nın Kırsal ve Dağlık Bölgelerinde Entegrasyon ve Yerel Kalkınmayı Artırmada Göçün Etki Değerlendirmesi” (MATILDE) Projesi⁵ kapsamında gerçekleştirilmiştir. Katılımcı eylem araştırması çerçevesinde, Haziran 2021-Mayıs 2022 tarihleri arasında dört ayrı veri toplama aracı kullanılarak alan bulgularına ulaşılmıştır: (1) saha ziyareti ve doğrudan gözlem, (2) yarı-yapılandırılmış mülakatlar, (3) odak grup görüşmeleri ve (4) yuvarlak masa toplantıları. Bursa’daki yabancı uyruklular arasındaki oranları dikkate alınarak, geçici koruma altındaki Suriyeli göçmenler alan araştırmasında ulaşılan ve derlenen verilerin odak noktasını teşkil etse de, ilçede ulaşabildiğimiz Afganistan ve Ürdün asıllı göçmenlerin tanıklıklarına da elden geldiğince yer verilmiştir.

Haziran-Ağustos 2021 arasında göç uzmanları, göçmen çalışanlar, mevsimlik göçmen işçiler, küçük ölçekli göçmen girişimciler, işverenler, sağlık, istihdam ve eğitim sektörlerinde yer alan yerel paydaşlarla 15 yarı-yapılandırılmış mülakat gerçekleştirilmiştir. Yerele özgü mülakatlar Karacabey’de gerçekleştirilse de ilçede mevsimlik tarım işçileri dışında küçük işletme sahibi göçmenlere ulaşmanın zorluğu nedeniyle, benzer ekonomik yapıdaki diğer ilçelerden biri olan Orhangazi de alan araştırmasına dahil edilerek tamamlayıcı bilgiler elde edilmeye çalışılmıştır. COVID-19 sürecinin

---

⁵ Proje detayları için bkz. <https://matilde-migration.eu/>

getirdiği kısıtlamalar nedeniyle yerel paydaşlar ve uzmanlarla olan bazı görüşmeler, çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiştir.

Göçmenlerin yaşam ve çalışma alanlarını gözlemlemek amacıyla 15 Haziran 2021 tarihinde ön saha ziyareti ve doğrudan gözlem yapılmıştır. Bu bağlamda, Karacabey ilçesinde farklı göçmen gruplarının güvenini kazanmış ve kolaylaştırıcı rol oynayan Göçmen Sağlığı Merkezi (GSM) ziyaret edilmiş ve yerinde gözlem yapılmıştır. Ayrıca İlçe Sağlık Müdürlüğünde çalışan, gezici sağlık hizmetlerinde görevli ve özellikle mevsimlik göçmen işçilerince itibar gören bir çalışan rehberliğinde Karacabey sınırları içindeki göçmenlerin kaldığı farklı çadır alanları (Yenisarıbey ve Akhisar) ziyaret edilerek hem gözlem yapılmış hem de göçmen tarım işçileriyle diyaloga girilerek deneyimleri hakkında bilgi edinilmiştir. Saha ziyareti ve gözlem süreci, odak grup görüşmeleri için de olanak sağlamıştır. Üç ayrı odak grup görüşmesi gerçekleştirilmiştir: İlki, GSM çalışanı olan beş katılımcıdan, Türkçe konuşan üç doktor (bir Suriyeli ve iki Ürdünlü erkek) ve göçmen kökenli iki hemşireden (Suriyeli kadın) oluşan grup; ikincisi kadın ve gençlerden (5 kadın, 4 genç) oluşan mevsimlik tarım işçileri grubu; üçüncüsü ise yetişkin erkeklerden (4 erkek) oluşan mevsimlik tarım işçileri grubu. Doğrudan gözlem ve odak grup görüşmeleri, göçmenlerin günlük yaşamlarında karşılaştıkları sorunlara ilişkin görüşleri, bireysel bakış açıları ve Karacabey'deki deneyimleri, araştırmamızın geri kalanını şekillendirmekte oldukça yol gösterici olmuştur.

Son olarak, alan araştırması kapsamında biri yerel biri ulusal düzeyde iki ayrı yuvarlak masa toplantısı gerçekleştirilmiştir. 27 Ekim 2021 tarihinde Karacabey'de “Yerel Aktörler Buluşması” başlıklı yuvarlak masa toplantısı 15 katılımcı (dördü Suriye, Afganistan ve Ürdün uyruklu göçmen) ile gerçekleştirilmiş olup, tarımsal ve tarım dışı üretimde sorunlar, fırsatlar ve öneriler göçmenlerin rolü etrafında tartışılmıştır. 12 Mayıs 2022'de ise İstanbul'da akademisyenler ve STK çalışanları, uluslararası kuruluşlar, yerel ortaklar, kamu idareleri ve özel işletmelerin temsilcilerinden oluşan 28 kişilik katılımcıyla “Kırsal Bölgelerde Sürdürülebilir Kalkınma ve Göç İlişkisi” temalı ikinci bir toplantı düzenlenmiştir. Alandan edinilen niteliksel verilerin ve gözlemlerimizin yanı sıra, makalede resmî kurumlar ve yerel paydaşlarımızla doğrudan iletişimle ulaştığımız istatistiki bilgilere de yer verilmiştir. Türkiye'de özellikle yerel düzeydeki veri eksikliği sorunu bu şekilde aşılmaya çalışılmıştır.

Kırsal Bölgelere Uluslararası Göç: İhmal Edilmiş bir Araştırma Alanı

Kırsal ve dağlık bölgelerdeki göçe ilişkin literatürün önemli bir kısmı konunun kırdan kente göç boyutuna, dolayısıyla göçün kentleşme üzerindeki etkisine odaklanmaktadır. Göçün kırsaldaki etkisini konu alan akademik yazın ise daha ziyade göçün tarımsal toprağın kullanımına ve/veya kırsal alanda demografik gerilemeye etkisine yoğunlaşmaktadır. Uluslararası göç özelinde bu konudaki boşluk çok daha dikkate değer olmakla birlikte, son dönemde başlı başına yazın konusu hâline gelmiştir (Perlik ve Membretti, 2018; Natale vd., 2019; Yılmaz-Elmas, 2020; Membretti vd., 2022). Uluslararası göç, sadece kentsel alanlarda değil kırsal ve dağlık bölgelerde de toplumsal değişim, demografik ve ekonomik dönüşüm süreçlerini önemli ölçüde şekillendirmeye devam etmektedir.⁶ Özellikle geçtiğimiz son 10 yılda, zorunlu göçün artışıyla beraber, uluslararası göç döngüsü kentsel alanlardan uzak, ücra/kırsal bölgelere doğru genişleme göstermektedir. 2011 yılından bu yana Afrika ve Orta Doğu'da deneyimlenen çok katmanlı krizlerin neden olduğu zorunlu göçlerle beraber, birçok Avrupa ülkesi, yerleştirme politikaları kapsamında, merkezi yerleşim yerleri dışındaki çevre bölgelerine önemli sayıda mülteci ve sığınmacı yerleştirmiştir. Entegrasyonu hızlandırmak veya konut piyasası üzerindeki maliyetleri ve baskıyı azaltmak gibi nedenlerle sığınmacılar ve mülteciler kırsal alanlara yönlendirilmektedir (Kordel ve Weidinger, 2018; Kaya ve Nagel, 2021). Türkiye'de ise bu süreçte uluslararası göçmenlerin büyük çoğunluğunu oluşturan geçici koruma statüsündeki Suriyeli göçmenler özelinde bir yerleştirme planlaması bulunmamakla ve bu nüfusun neredeyse tamamına yakını 'kent mültecileri' olarak metropollerde yerleşik olmakla birlikte (Erdoğan, 2020), özellikle mevsimlik tarım işgücü ihtiyacı başta Suriyeliler olmak üzere göçmen nüfusu önemli ölçüde kırsal alanlara çekmektedir (Dedeoğlu, 2018; 2019).

Kırsal alanlara göçün yereldeki etkilerini analiz etmek, yeni yerleşimcilerin yerel toplumlar ve yerel ekonomiler üzerinde oynadıkları rolü anlamak adına oldukça önemlidir. Göç etki analizi, yerel kalkınma için de güçlü bir araç olarak değerlendirilebilir (Membretti vd., 2022). Natale vd. (2019) kırsal alanlardaki göçün araştırma ve politika bağlamında daha fazla ilgiyi hak ettiği konusunda en az dört ayrı nedene vurgu yapmaktadır. İlki yerleşimle ve bölgeyle ilgilidir. Göçmenler, tarımda çalışmak zorunda

⁶ Bu konuya dikkat çekmek amacıyla MATILDE Projesi çerçevesinde "Ücra Yerlerin Rönesansı" başlıklı bir Manifesto yayınlanmıştır (Membretti vd., 2022).

olmaksızın, esas olarak konutların uygun maliyeti nedeniyle kırsal alanlara veya büyük şehirlerin çevre bölgelerine yerleşebilmektedir. Nüfusun giderek azaldığı kırsal alanlarda ikametleri sağlanan göçmenler, nüfus azalmasına ve yaşlanmaya maruz kalan bölgelerin sosyo-ekonomik canlılığının korunmasında temel bir rol oynayabilmektedir (Caputo vd., 2021). Bununla birlikte, kırsal alanlarda göçün demografik etkilerinin hâlâ tam olarak anlaşılabilen yönleri olduğuna da dikkat çekilmektedir. İkincisi, göçmenlerin tarımsal işgücü piyasasına katkısıyla ilgilidir. 20. yüzyılın ortalarından itibaren sanayileşme ve tarımda uzmanlaşmayla birlikte tarımda istihdamın azalması ve aile işçiliğine kıyasla ücretli ve geçici emeğin payının yükselişi nedeniyle uluslararası göçmenlerin istihdamına duyulan ihtiyaç artmaktadır. Üçüncüsü, tarımsal işçiliğin geçici doğasının ve tarımda istihdam edilen göçmenlerin genellikle yasadışı statüsünün ortaya çıkardığı özel entegrasyon ihtiyaçları dikkate alınması gereken önemli bir konudur (Dedeoğlu ve Bayraktar, 2019). Yasadışılık, kötü çalışma koşulları ve işe alım için araçların rolüne olan bağımlılığın göçmenlerin tarımda istihdamının özelliklerini belirlediği gerçeği göz önüne alındığında, kırsal alanlardaki göçmenler ağırlıklı olarak kırılgan bir grubun temsilcisidirler. Bu bağlamda, sosyal kapsayıcılık politikalarının oluşturulması oldukça önemlidir (Baglioni vd., 2021). Ayrıca, tarımda istihdamın geneline hakim geçici doğası, uzun vadede entegrasyon için bir zorluk teşkil etmekte ve kırılgan gruplara özel bir ilgiyi gerektirmektedir. Dördüncü neden ise şehirlerde, kasabalarda ve kırsal alanlarda karşılaşılabilen göçe ilişkin farklı tutumlarla ilgilidir. Tutum farklılıkları ise sosyo-demografik faktörler ve bölgelerin kendi özellikleriyle ilişkili olarak iki ayrı yönden açıklanabilir (Natale vd., 2019).

Yerel kalkınma özelinde ise göç etki analizini, tarıma dayalı kalkınma ve tarımsal işgücünün ötesine genişletmek gerekir. Nitekim Findlay vd. (2000) göç süreçlerini, kırsal işgücü piyasalarında değişim yaratan kilit süreçler olarak değerlendirmekte; göçün kırsal yeniden canlanmaya katkısı konusunda çalışmanın önemini vurgulamaktadır. Göçün kırsal alanlarda kayda değer bir istihdam yaratma olasılığı tartışılmaktadır. Bu süreçte, göçmenler tarafından kurulan işletmelerde doğrudan istihdam yaratılması ve kırsal mallara ve hizmetlere olan talebi artıran içe göç sayesinde hizmet çarpanı etkisi yaratılması ve böylece dolaylı olarak kırsal ekonomideki istihdam artışının sağlanması mümkün olabilir. Yeni gelenlerin mal ve hizmetler için yaptığı ek talepler, yerleşik firmaların kapanmasını önlemeye yardımcı olduğu için, kırsal işgücü piyasasına ayrıca bir katkı sağlamaktadır (Findlay vd., 2000: 336). Yerelde kabul görmüş ve yerele entegre olmuş

göçmenlerin yeni iş ve hizmetlerin gelişimini yönlendirebilme potansiyelinin yanı sıra, göçmen ve mültecilere ev sahipliği yapmanın kırsal ve dağlık yerlerdeki kamu hizmetlerinin mevcudiyetini genişletebileceğine de dikkat çekilmektedir. Ekonomik kalkınma bakımından yapısal olarak daha dezavantajlı konumdaki kırsal/dağlık alanlarda uluslararası göçün etkisine odaklanan Perlik ve Membretti (2018), kırsal bölgelerdeki kamu hizmetlerindeki olası genişlemenin, yeni gelenlerin yanı sıra uzun vadede yerel sakinlere de fayda sağlayabileceğine dikkat çekmektedir. Bu durumda, daha küçük köylerde bile sosyal hizmet uzmanı, öğretmen ve sağlık çalışanı gibi profesyonel personelin istihdamının mümkün olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda, yerel kalkınma ve kalkınmanın yeniden canlandırılması, “sosyal yenilikçilik” (*social innovation*) perspektifinden daha geniş bir yaklaşımla ele alınmaktadır (ayrıca bkz. Perlik, 2022).

Artan zorunlu göçlerle beraber özellikle geçtiğimiz son 10 yılda göçün doğası giderek değişirken, dünyayı ve ülke ekonomilerini sarsan COVID-19 pandemi süreciyle beraber kırsal kalkınmanın ve kırsal destinasyonlarda göçmen varlığının önemi farklı bir perspektiften kendini göstermiştir. Pandemi sürecinin taşıdığı zorluklar ve neden olduğu radikal değişiklikler, tarımsal üretim başta olmak üzere temel ihtiyaçları karşılayacak üretimin yerelde yapılmasının önemine çarpıcı bir hatırlatmada bulunmuştur. Kırsal ve dağlık bölgelerin üretim, tüketim ve hatta yerleşim biçimleri açısından sunduğu imkanlar büyük talep görmeye başlamıştır. Bununla birlikte, kaybolan tarımsal işgücünün resmi istatistiklerini tutmak her ne kadar zor olsa da özellikle belirli Avrupa ülkeleri (örn. İspanya, Fransa, İtalya) için yüzbinlerce mevsimlik yabancı işgücü ihtiyacı gündem olmuştur (Kalantaryan vd., 2020). Türkiye özelinde de farklı illerde çiftçiler ve ziraat odaları gibi kişi ve kurumlarla görüşmelere dayanan araştırmalarda, mevsimlik gezici işgücünün eksikliğinin üretim üzerindeki olumsuz etkilerine dikkat çekilmiştir (Kalkınma Atölyesi, 2020). Son tahlilde, farklı seviyelerde “yerellik zorunluluğu” hayatımıza girmişken (Membretti vd., 2022: 22), bu güncel zorunluluk ve farkındalığın uzun zamandır gündemde olan hareketlilik zorunluluğuyla birlikte değerlendirilerek göç etki analizinin yerel kalkınma süreçleriyle beraber ele alınması yerinde olacaktır.

Bursa Karacabey Sosyo-Demografik Özellikleri ve Yerel Dinamikler

Bursa, tarih boyunca Rumeli'den, Kuzey Kafkasya'dan ve Anadolu'nun dört bir yanından gelen göçlerle büyüyen ve gelişen bir göçmen şehridir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Rumeli ve Kafkasya'dan büyük bir Müslüman göçü almıştır. "93 muhaciri" olarak da anılan bu göçmenlerin birçoğu Hüdavendigâr vilayetine yerleştirilmiştir. Belediye arşivlerindeki belgelere göre, belediyenin söz konusu göçmenlere önemli yardımlar sağladığı, onlar için evler yaptırdığı ve göçmen çocukların Bursa'da Sanat ve Ziraat Okulları da dahil olmak üzere yatılı okullara kolaylıkla kabul edildiği görülmektedir (Kaplanoğlu ve Kaplanoğlu, 2014; Karpat, 2015).

Bölgedeki göçmen sayısı arttıkça 1888'de Bursa'da ilk göçmen komisyonu kurulmuştur (Kale, 2015). Bu oluşumu 1892'de Orhaneli ve Yenişehir, 1899'da Karacabey ve Mustafakemalpaşa, 1903'te Orhangazi ve İnegöl'de kurulan göçmen komisyonları takip etmiştir. Komisyonlar hem yerel hem de göçmen toplulukların temsilcilerinden oluşuyordu. Göçmenler Bursa'ya yerleştikten sonra geçimlerini sağlamak amacıyla iş aramışlar, hatta bazıları savaş zamanında arabaları ve hayvanlarıyla orduya hizmet etmek için başvuru yapmışlardır. '93 Muhacirleri' arasında yaklaşık 1000 hanelik Türkçe bilmeyen Pomak göçmeninin de Karacabey'e yerleştiği bilinmektedir. Aynı dönemde çok sayıda Türkçe bilmeyen Arnavut ve Bosnalı da Bursa'ya yerleşmiştir. Büyük göçmen gruplarının sosyo-ekonomik sorunlarının çözümü Bursa'yı yöneten kurumlar için bir öncelik olmuştur. Öte yandan Bursa'ya göçün olumlu sonuçları olmuştur. Göçmenler kent ekonomisine kayda değer katkılarda bulunarak ticaret ve tarım alanlarında önemli gelişmelere yol açmış ve Bursa'nın etno-kültürel çeşitliliğine katkıda bulunmuşlardır (Kaplanoğlu ve Kaplanoğlu, 2014).

Bursa, 20. yüzyıl boyunca da farklı kaynaklardan göç almaya devam etmiştir. 1950'ler ve 1989 sonrasında Türklerin ve Müslümanların Bulgaristan'dan toplu göçleri öncelikle Bursa iline olmuştur. 1950'li yıllarda Balkanlar'dan Bursa'ya doğru yaşanan göçlerde, göçmenler 1934 yılında yürürlüğe giren 2510 Sayılı İskân Kanununda yer alan kriterlerle iskân edilmişlerdir. Sözgelimi, 1951'de 15 bine yakın Bulgaristan Türkü Bursa'ya göç etmiş ve birçoğu Merinos Fabrikası'nda istihdam edilmiştir. Bursa Mudanya Yolu üzerinde Hürriyet, İstiklal ve Adalet mahallelerinin inşası 1.500 kişilik yeni yerleşim birimleri yaratmıştır. Orhangazi'ye yerleşen göçmenlerin, sıcak karşılamaları nedeniyle yerel halka minnet duyduğu ifade

edilir (Pınar, 2014). 1989 yılında, 400 bine yakın Türk kökenli göçmen, baskıcı Bulgar rejiminden kaçmak için, Bursa ve İstanbul başta olmak üzere, Türkiye'ye göç etmiştir; bugün de halen Bulgaristan ile Bursa arasında süregelen bu hareketlilik 'insan köprüsü' oluşturmaktadır (Cığerci, 2018). Resmi istatistiklere göre 1989 yılında Bursa'ya 80 bin civarında göçmen yerleşmiştir. Fakat göçmen nüfusun hızlı büyümesini engellemek için daha sonra göçmenlerin şehre girmeleri yasaklanmıştır (İnginar, 2010).

Günümüzde ise Bursa, 2011 yılında başlayan Suriyelilerin zorunlu kitlesel göçünden en çok etkilenen illerden biridir. Bursa ve belediyelerinin göç ve göçmenlerle ilgili tarihsel tecrübesi, söz konusu kitlesel göçe hızlı bir şekilde cevap verme ve bu konuda diğer kuruluşlara destek olma kapasitesinde kendini göstermiştir. Özellikle ülkelerinde tekstil sektörüyle uğraşan Suriyelilerin, küresel tekstil endüstrisindeki lider konumu nedeniyle Bursa'ya yerleşmeyi tercih etmesiyle Bursa Türkiye'nin diğer sınır illerinden ayrılmaktadır. Bursa'da ikamet eden Suriyeli göçmenlerin çoğunluğu Halep asıllı olup, Bursa ile Halep arasındaki tarihi, kültürel ve ticari bağlar, özellikle ipek ve tekstil sanayileri, burayı bu kitle için doğal bir göç yolu hâline getirmektedir (Kaya, 2020). Göç İdaresi Başkanlığı (GİB) verilerine göre Haziran 2022 itibarıyla Bursa 184.686 geçici koruma altındaki Suriyeli göçmene ev sahipliği yapmaktadır (GİB, 2022). Aralık 2021 tarihli Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verilerine göre, Bursa'nın toplam nüfusu 3.147.818'dir (TÜİK, 2022a). Suriyeli nüfusun Bursa'nın nüfusuna oranı ise Haziran 2022 itibarıyla %5,54 olarak kaydedilmiştir (GİB, 2022). Yerel kaynaklar ise ildeki Suriyeli nüfus sayısını 250 bine kadar çıkarmaktadır (enBursa.com, 2022).

Bursa'daki yabancı uyruklu nüfus ise 2021 yılı sonu itibarıyla 54.276'dır. Bu veriye 3 aydan kısa süreli vize veya ikamet iznine sahip yabancılar ile geçici koruma kapsamındaki Suriyeli göçmenler dahil değildir (TÜİK, 2022a). Türkiye'ye 2019 yılında göç edenlerin illere göre dağılımı incelendiğinde, %3,5 ile Bursa ilk 5 il arasında olup 4. sırada yer almıştır (TÜİK, 2020). 2021 yılı verilerine göre (TÜİK, 2022b) 84.241 nüfusa sahip olan Karacabey, şehrin 17 ilçesinden biridir. İlçeye bağlı 64 köy bulunmaktadır. İlçedeki kadın (42.049) ve erkek (42.192) nüfusu birbirine yakın olup cinsiyet bağlamında dengeli bir demografik yapıya sahiptir. 1 Ocak 2020 tarihinde Marmara Belediyeler Birliği'nden edilen verilere göre, ilçede yabancıların toplam nüfusa oranı yüzde 3,65 olup, sayısal olarak 3.063'e karşılık gelmektedir. Yabancı nüfus sayısı, Karacabey'de yerleşik toplam nüfusun yüzde 3,37'sini oluşturan geçici koruma altındaki Suriyeli

nüfusu (2.828 kişi) da içermektedir. Suriyeliler dışındaki yabancı nüfus profilini ayrıntılandıran verilere ulaşmak mümkün olmasa da araştırma sürecinde sahadan edindiğimiz bilgiler, Afganistan ve Irak asıllı yerleşik nüfusa işaret etmektedir.

Yerleşik nüfustan ayrı olarak yaz döneminde mevsimlik tarım işçilerinin gelmesiyle birlikte ilçenin nüfusu artmaktadır. Karacabey İlçe Sağlık Müdürlüğünden edindiğimiz verilere göre, hasat aylarına göre farklılık göstermekle birlikte her yaz ortalama 5.000 yerli ve yabancı tarım işçisi ilçeye gelmektedir. Mevsimlik tarım işçilerine sunulan sağlık hizmetleri sırasında 2019 yazında sahadan derlenen veriler, kesinlik taşımamakla birlikte ilçeye gelen tarım işçilerinin sayısı hakkında yaklaşık bir fikir vermektedir: Mayıs: 4.843, Haziran: 6.126, Temmuz: 5.026, Ağustos: 3.774.

Geniş ve verimli ovaların yanı sıra çevredeki dağlık bölgenin zengin çeşitlilikteki ormanlara sahip coğrafi yapısı ve konumu, Bursa iline ender bir tarım bölgesi özelliği kazandırmakla birlikte şehri Türkiye'nin önemli bir sanayi ve ticaret merkezlerinden biri hâline getirmiştir. 1.088.638 hektarlık toplam alanının %44'ünü oluşturan tarım alanları (Bursa Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 2019), bölgedeki tarımsal üretimi ülke ekonomisi için önemli kılmakta ve kentsel büyüme için de düzenli bir katkı sağlamaktadır. Ayrıca tanınmış bir kayak merkezine sahip olan Uludağ, turizm sektörünün gelişmesinde önemli rol oynamaktadır.

Karacabey özelinde, Bursa iline paralel olarak, ilçe ekonomisi tarım, ticaret, sanayi, ulaşım ve hizmet gibi sektörlerle dayanmaktadır. Ayrıca, Karacabey ovasının geniş ve verimli toprakları, Karacabey'in ekonomik yapısında tarım sektörüne büyük ağırlık vermekte ve ilçe nüfusunun çoğu tarımla uğraşmaktadır. Tarım yapılan kültür arazilerinin toplam arazi varlığının %58'ini oluşturması (BEBKA, 2012; Ak, 2017), ulusal düzeyde faaliyet gösteren birçok gıda işletmesinin ilçedeki yatırımları aracılığıyla yerelde yetişen tarımsal ürünlerini işleyerek katma değeri yüksek ürünler üretilmesine olanak vermektedir. Ayrıca ilçede başta at ve koyun yetiştiriciliği olmak üzere hayvancılık da oldukça gelişmiştir. Hayvansal ham madde ürünlerine bağlı gelişen gıda sanayi sektöründe faaliyet gösteren önde gelen fabrikalar (örn. Nestle ve Sütaş) ilçede yatırımlarını sürdürmekte olup, yine tarım ve hayvancılık sektörlerine bağlı olarak yem, kümes hayvanları, besicilik ve süt ürünleri alanlarında ithalat-ihracat sanayisi bulunmaktadır (BEBKA, 2012). Türkiye'nin en iyi yarış atlarının Karacabey haralarında yetiştirildiğinin de altını çizmekte fayda vardır (Duru, 2017).

Tablo 1. Karacabey'deki yabancı sermayeli şirket sayısı

Suriye	4
Almanya	3
Birleşik Arap Emirlikleri	2
Japonya	2
İsveç	2
Ürdün	1
Kazakistan	1
Ukrayna	1
Avusturya	1
Amerika Birleşik Devletleri	1
Mısır	1
Birleşik Krallık	1
Hollanda	1
İtalya	1
Fransa	1

Kaynak: Karacabey Ticaret ve Sanayi Odası, Haziran 2021.

İstihdam yönünden bakıldığında, Karacabey nüfusunun büyük kısmı tarımla uğraşmaktadır. Bununla birlikte, gıda ve konserve fabrikaları, tarım araç ve gereç atölyeleri ile ticari alım satım işyerleri ilçede geniş bir istihdam kapasitesi yaratmış durumdadır. Ancak hem tarım hem de sanayi sektörlerinde çalışanların büyük ölçüde mevsimlik olarak çalışması önemli bir istihdam sorunu olarak tanımlanmaktadır (BEBKA, 2012: 6; Ak, 2017).

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü'nün Şubat 2022'de yayınladığı ilçelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması raporuna göre (SEGE, 2022), Karacabey ikinci kademe gelişmiş ilçeler arasındadır. 56 farklı değişkenle 6 gelişmişlik düzeyinin belirlendiği ve 973 ilçenin yer aldığı genel sıralamada, Karacabey 208. sırada konumlanmıştır. Bursa ili içerisindeki gelişmişlik sıralamasında ise ilçe 8. sıradadır. Kalkınma bağlamında, birinci gelişmişlik düzeyindeki ilçelerin çevresinde yer almanın sağladığı sosyal, kültürel ve ekonomik faydalar ile merkez ilçe olmanın sağladığı avantajlar bu ilçelerin ikinci gelişmişlik kademesinde yer almasına imkân sağladığı belirtilmektedir (SEGE, 2022). Karacabey'in sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi bakımından üst sıralarda yer alan Bursa'nın bir ilçesi olması ve İstanbul gibi uluslararası üne sahip bir

metropole yakın konumu bu tespiti doğrulamaktadır. Verimli topraklarıyla birlikte Marmara Bölgesindeki konumu, hem Bursa'yı hem ilçesi Karacabey'i çevresindeki fabrikalar açısından tarımsal hammadde üretimi ve tedariki konusunda önemli bir merkez yapmıştır. Ayrıca sosyo-ekonomik gelişmişlikleriyle doğru orantılı olarak, aynı düzeydeki benzer ilçeler gibi Karacabey de diğer yerleşimlerden göç almaktadır.

Tarımsal üretimin yanı sıra tarımsal üretime dayalı sanayi olanakları ve yatırımlarıyla da öne çıkan Karacabey'deki göçmen varlığının yerel işgücü piyasasındaki konumuna ve etkisine geçmeden önce yerel ekonomiyi etkileyen Karacabey kırsalına özgü zorluklara ve ihtiyaçlara göz atmakta fayda vardır.

Karacabey Kırsalı: Sürdürülebilir Kalkınma Konusundaki Zorluklar ve İhtiyaçlar

Dünyanın pek çok kırsal bölgesinde olduğu gibi Karacabey'de de birtakım yapısal sorunlar yaşanmaktadır. Azalan nüfus, sanayileşme, ekilip biçilebilen alanlarda karşılaşılan çevresel sorunlar, veraset kanunundan kaynaklanan nedenlerle tarımsal alanların atıl bırakılması, işgücü açığını kapatmak için gelen göçmenlerin iş piyasalarına ve gündelik hayata eklenmelerini sağlayacak politikaların ve pratiklerin yetersizliği bu makaleye kaynaklık eden alan araştırması sırasında tespit edilmiş sorunların başlıcalarıdır. Bu kısımda söz konusu sorunların bazıları ayrıntılı olarak tartışılacaktır.

Kırsal Nüfusun Azalması

Kırsal alanlarda nüfusun azalması, sosyo-ekonomik ve ekolojik sonuçlarıyla birlikte dünya çapında bir sorun olmaya devam etmektedir (Rodrigues-Pose, 2018; Camarero ve Oliva, 2019; Tenza-Peral vd., 2022). Öte yandan, Türkiye özelinde uzun yıllar sanayileşmeyi önceleyen kalkınma anlayışı ve tarım sektörünü desteklere bağımlı kılmakla eleştirilen tarım politikaları (Tokatlıoğlu vd., 2018; Kaya ve Kalaycı, 2021; Yavuz, 2022) ile kırsal kalkınmanın geri planda kalmasına yol açan hukuki sorunlar ve politika eksiklikleri kırsal nüfusu kırdan uzaklaşmaya zorlamaktadır. Türkiye'de kırsal üreticinin kendi ayakları üzerinde durmasına yardımcı olacak sürdürülebilir yeter gelirli işletmelerin oluşturulmasını sağlayacak, kırsal kalkınmanın

teşvikine yönelik yeterli yapısal tedbirlerin olmaması önemli bir sorundur.⁷ Bu da özellikle küresel rekabet karşısında tarıma dayalı işletmelerin küçülmesine neden olmuştur (Arıcı ve Kırmıkil, 2017: 39). Geçmişten günümüze Türkiye’de uygulanan Tarım Politikalarına bakıldığında tarımsal üretimin zaman içerisinde özellikle 1990’lı yıllardan bu yana stratejik önceliğini yitirdiği görülmektedir. Türkiye ekonomisinin küreselleşme süreçleriyle birlikte tarımsal arz güvenliğinin büyük ölçüde piyasa dinamikleri tarafından belirlenmeye başladığı bilinmektedir (Tokatlıoğlu vd., 2018). Bu süreçte, tarım sektörü kalkınma planlarında stratejik öneme sahip sektör olmaktan çıkarılmış ve tarımsal arz güvenliği önemli bir tehdit oluşturmaya başlamıştır. Pandemi döneminde küresel ölçekte yaşanan tarım dahil hemen her sektörde yaşanan tedarik zinciri yönetim sorunu onlarca yıldır tarımsal üretim anlamında kendi kendine yeterli bir ülke olmakla övünen Türkiye için de önemli bir sorun hâline gelmiştir.⁸

Tarım Politikaları alanında yaşanan sorunların yanı sıra hukuki anlamda da tarımsal üretimi sınırlayan farklı sorunlardan bahsedilebilir. Tarım arazilerinin miras yoluyla parçalanması ve bölünmüş arazilerin yeterli büyüklükte birleştirilememesi gibi sorunlar (Cengiz, 2021) mevcut demografik baskıyla birleşince, tarım alanlarını özellikle son yirmi yıldır atıl hale getirmiştir. 2019 yılında Tarım ve Orman Bakanı, Türkiye’de 24 milyon hektar tarım alanının yüzde 8,3’ünün, yani 2 milyon hektarlık bir tarım alanının atıl durumda olduğunu açıklamıştır (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2019).

Karacabey özelinde de küreselleşmenin etkileriyle birlikte bu süreç, gençlerin Bursa kent merkezine ya da başta İstanbul olmak üzere büyük şehirlere göç etmelerine neden olmaktadır. İlçe, nüfusu azalan geniş tarım arazilerine sahiptir. Saha araştırmamız, daha önce yapılmış yerel SWOT analizi sonuçlarını (Ak, 2017: 235) doğrular nitelikte, Karacabey’de genç neslin kent merkezlerine göçünün tarımsal sürdürülebilirliği tehdit ettiğini ortaya koymaktadır. İlçede tarım arazileri, kısmen artan bu göç örüntüsü, kısmen de

---

⁷ Türkiye tarımında yapısal dönüşümü Bursa örneği üzerinden ve sözleşmeli çiftçilik özelinde irdeleyen detaylı bir çalışma için bkz. (Ulukan, 2009). Ulukan 2009 yılında sunduğu Doktora çalışmasında, Karacabey ovasında bulunan Sultaniye köyü özelinde yaptığı alan çalışmasında sözleşmeli sanayi tipi domates üretimi ve salça yapım süreçlerini ayrıntılı olarak incelemiştir. Çalışmasında ayrıca Bursa’ya özgü göç süreçleri de ele alınmıştır.

⁸ Cumhuriyet tarihi boyunca uygulanan Tarım Politikalarının ayrıntılı bir analizi için bkz., Tokatlıoğlu vd. (2018).

geniş ailelerin fertleri arasında arazilerdeki ürünleri hasat etmelerine engel teşkil eden ihtilaflı miras sorunları nedeniyle atıl kalmaktadır. Katılımcı gözlem amacıyla 15 Haziran 2021 tarihli saha ziyaretimiz sırasında, yıllardır yerel halka ve mevsimlik tarım işçilerine gezici ekiplerle sağlık hizmeti götüran görüşmecimiz, bu doğrultuda “geniş ailelerin parçalanması, kente göç, tarımsal üretimin devletçe desteklenmemesi gibi nedenlerle yerli toprak sahipleri tarafından toprağın işlen(e)mediğini ve bu nedenle toprakların atıl kaldığını” ve “Karacabey’deki toprakların işlenmesi konusunda göçmenlere ihtiyaç duyulduğunu” ifade etmiştir (Görüşülen Kişi 1).

Karacabey Ticaret ve Sanayi Odası’nda (TSO) çalışan yerel paydaşımız da, görüşmemiz sırasında, ilçedeki tarım arazilerinin verimliliğini belirtirken toprakların atıl kalmasına yol açan zorluklara dikkatimizi çekmiştir:

“Burası [Karacabey] kurumsal sermayeye açıktır. Yaklaşık 20-25 ülkeden farklı firmalar var, sayıları her geçen gün artıyor. (...) Karacabey'in tohumluk yetiştirmek için en uygun iklime sahip olduğu tespit edilmiştir. Hatta son zamanlarda Karacabey'de bu alanda yatırım yapan uluslararası firmalar bile var. Görünüşe göre gelecek vaat eden bir yatırım alanı. Pulluk üreten X firması gibi tarım makineleri üreten sanayi fabrikaları da bulunmaktadır. Son dönemde Yüksek Teknoloji Sanayi Bölgesi'nin tanıtımı için devlet aktörleri tarafından hazırlıklar yapılmaktadır. Gerçi gerçekte ne olduğunu bilmiyoruz. Gebze'deki ağır sanayinin bir kısmının buraya taşınacağı söylentileri var. Eğer durum buysa, böyle bir hareketin kuşların göç yollarında yer alan tarım arazilerini, yaban hayatı ve gölleri çok fazla kirleteceğinden gerçekten endişe duyuyoruz. Bu belirsizlikler ve geleceğe yönelik perspektif eksikliği nedeniyle, gençler burada kalmaya istekli değiller ve ilçe dışından hiçbir kadın da gelin olarak buraya gelmek istemiyor” (Görüşülen Kişi 6).

Artan göç eğilimleri ve merkezi devlet aktörlerinin yanı sıra belediyelerin de kendilerine destek sağlamamaları nedeniyle yerel halk tarafından iş kolu olarak talep görmeyen verimli tarım arazilerinin zorunlu hasat ihtiyacını, hem mevsimlik tarım işçisi göçmenler hem de düzenli göçmenler ve geçici koruma altındaki Suriyeliler karşılamaktadır. Sadece Karacabey değil, Bursa'nın Mustafakemalpaşa ve Orhangazi ilçelerindeki tarım arazileri de her yıl Nisan-Eylül ayları arasında Türkiye'nin güney ve güneydoğu bölgelerinden gelen, bir kısmı Türk vatandaşı, bir kısmı Suriyeli

binlerce mevsimlik işçiyi kendine çekmektedir. Orhangazi ilçesinde Mülteci İrtibat Bürosu ile yaptığımız görüşme sırasında bu konuya vurgu yapılmıştır:

Tarım önemli bir yer tutuyor. Sanayi de var. İşçi sayısı yeterli gelmiyor. Açık var. Şeftali, patlıcan, zeytin ile devam ediyor üretim. Kendi nüfusu yetmiyor, işçi arıyoruz (Görüşülen Kişi 15).

Gerek elde ettiğimiz sayısal veriler gerek alan çalışması sırasında yerel aktörlerle gerçekleştirdiğimiz mülakatlar, Karacabey’de tarımsal üretimin azalan nüfus, veraset kanunundaki sınırlılıklar, üretici üzerinde artan ekonomik baskılar ve kırdan kente doğru yaşanan iç göç gibi olgular nedeniyle büyük ölçüde sekteye uğradığını belgeler niteliktedir. Öte yandan, yerel aktörler sürdürülebilir tarımsal üretim için göçmen iş gücüne ihtiyaç duyulduğunu açıkça ifade etmişlerdir.

Kontrolsüz Sanayileşme

60.657 hektar tarım arazisi, 31.643 hektar orman ve fundalık ile 9.677 hektar çayır-mera arazisine sahip Karacabey (Bursa Valiliği, 2017: 11), yukarıda da değinildiği gibi, tarımsal üretim kapasitesiyle ekonomik olarak öne çıkmaktadır. Tarım ve hayvancılık ürünlerini hammadde olarak kullanan sanayi de oldukça gelişmiştir. Yerel kalkınma bakımından önemli bir fırsat sunan bu kazanımlarına karşın, sanayi ve kentleşme hareketlerinin kontrolsüz olarak Karacabey’e yönelmesi (Karaer ve Başkaya, 2017: 155) yerelde endişe yaratmaktadır. Araştırmamız sırasında yerel paydaşlarımız, özellikle sanayinin kontrolsüz şekilde bölgede yoğunlaşması nedeniyle tarım arazilerini zehirleyen endüstriyel kirlilik nedeniyle doğal çevreye verilen zarara ilişkin endişelerini ve halihazırdaki sonuçlarını dile getirmişlerdir (Görüşülen Kişi 6).

Aşırı sanayileşme nedeniyle Karacabey’de bulunan tarım alanlarının sanayi bölgesine dönüşmesi,⁹ bölgedeki tarımsal üretim önündeki önemli zorluklardan ve ayrıca 2000’li yılların başından bu yana ihtilafli konularından biridir. Limanlara ve yollara yakınlığı nedeniyle sanayi açısından ilgi çeken bölgede, son yıllarda Bursa Teknoloji Organize Sanayi Bölgesi (TEKNOSAB) adıyla yeni bir sanayi oluşumuna gidilmektedir. Bursa-

---

⁹ 2012 yılında, Karacabey’in tarım arazi miktarı 776.774 dönüm (77.677 ha) olarak verilmiştir (BEBKA, 2012). Yukarıdaki 2017 yılı Bursa Valiliği verileriyle kıyaslandığında, ilçenin tarım arazisinde 5 yılda 170 dönümlük bir arazi kaybı görülmektedir.

Karacabey Karayolunun yaklaşık 2,5 km kuzeyinde¹⁰ devam eden proje, yerel halk ve kimi sivil toplum örgütleri tarafından endişeyle karşılanmaktadır (Akdemir, 2022). Saha ziyaretimiz ve yerel paydaşlarla görüşmelerimiz, bölgede devam eden inşaat çalışmalarına rağmen, Karacabey TSO da dahil olmak üzere yerel paydaşların güncel bilgiye sahip olmadıklarını ortaya koymuştur. Bölge halkı, bölgedeki sanayileşme planları konusunda devlet aktörlerinin kendilerine danışılmamasından duydukları hezeyanı ve kaygıyı dile getirmişlerdir. Gebze'deki ağır sanayinin bir kısmının, İstanbul civarındaki sanayi ve kentsel baskıyı hafifletmek için Karacabey ilçesine taşınacağı söylentileri mevcuttur. Böyle bir yapılanmanın bölge için önemli olan Nilüfer çayını, tarım arazilerini, kuşların göç yollarında bulunan yaban hayatı ve gölleri yoğun bir şekilde kirleteceğinden endişe edilmektedir.

Buna paralel, farklı çalışmalar, yerel düzeyde sürdürülebilir kalkınma prensiplerinin bilinmediğini, yerel alanların planlanması sürecinde en zayıf halkanın uygulama olduğunu belirtmektedir (Karaer ve Başkaya, 2017: 158). Öte yandan, işsiz yerel kooperatifler/dernekler de bu süreçte hayal kırıklığı yaratmaktadır. Alan araştırmamız sırasında, bilinçsiz yerel çiftçiler tarafından yapılan yanlış veya kötü yatırımlar da kırsal ve tarımsal sürdürülebilirliğin önündeki önemli zorluklardan biri olarak vurgulanmıştır (Yerel Aktörler Buluşması, Karacabey, 27 Ekim 2021).

Yereldeki tüm bu belirsizlikler, merkez-çevre ilişkisindeki siyasi sorunlar ve geleceğe dair perspektif eksikliği, yerel halkın gençlerini Karacabey'de kalmaktan alıkoymakta ve göçe itmektir. Giderek azalan yerli nüfusu ve bölgenin tarımsal ve sanayi üretimi açısından sahip olduğu potansiyel, göçmen iş gücünü üretimin ön saflarına yerleştirmektedir.

Göçmenlerin Uyumu Konusunda Karşılaşılan Sorunlar

Yukarıda da aktarıldığı şekliyle, Karacabey'de deneyimlenen yaşlanan nüfus, verilen iç göç, tarımsal arazilerin atıl şekilde bekletilmesi, sanayileşme ve diğer çevresel faktörler göçmen iş gücüne olan ihtiyacın giderek arttığını göstermektedir. Ancak, gerek Türkiye'de tarımsal üretim süreçlerinde göçmen iş gücünün varlığı ve kırsal alanda göçmenlerin toplumsal entegrasyonu gibi konularda yeterince bilimsel çalışmanın olmaması, gerekse göçmenlerin kırsal alandaki toplumsal kabulü konusunda farkındalığın yeterli düzeyde olmaması gibi nedenler göz önünde bulundurulduğunda alan çalışmasından edindiğimiz aşağıdaki bulgular ayrı bir önem arz etmektedir.

---

¹⁰ Detaylı bilgi için bkz. <https://teknosab.org.tr/index.php> (29 Nisan 2022)

Bu bölümde yukarıda bahsedilen yapısal sorunlar, yabancıların istihdam durumu, çalışma izni sorunsalı, geçicilik durumunun olumsuz dışsallıkları, işgücü piyasasındaki cinsiyet sorunları ile göçmenlere sunulan iş ve eğitim olanakları Bursa ve Karacabey özelinde alan araştırması bulgularına dayandırılarak ayrıntılıya ele alınmaktadır.

Yabancı İstihdamı ve Çalışma İzinleri

Uluslararası göç trendi, buna bağlı olarak göçmen kompozisyonu, göçmenlerin geldikleri yerler, cinsiyetleri ve çalıştıkları sektörler yıllar içinde değişim gösterse de Türkiye’de göçmenlerin işgücü piyasasına katılımının genel olarak iki temel biçimde gerçekleştiği kabul edilir. Bunlar, yerli işgücü konusunda arz sıkıntısı yaşanan eviçi hizmet gibi işler ile göçmen işgücünün yerel işgücüyle rekabete de girdiği ve ücretleri de aşağıya çeken inşaat, tekstil ve tarım gibi sektörlerdir (Dedeoğlu, 2018). Türkiye’de istatistiki veri eksikliği, uluslararası göçmen istihdam oranları bakımından, özellikle bölgeler (İBBS Düzey-2) ve iller (İBBS Düzey-3) düzeyinde, kesin verilere dayalı bir analizi zorlaştırırsa da, alan araştırmamız Bursa ve Karacabey bağlamında da göçmen işgücünün tekstil ve tarım sektörlerinde yoğunlaştığını göstermiştir. Bursa, çoğunluğu Halep’ten gelen Suriyelilerin en çok tercih ettiği nihai güzergahlardan biri konumundadır. Halep’in eski sakinleri ağırlıklı olarak ya tekstil alanında deneyim sahibi ya da tarımsal üretimle uğraşan bireylerdir.

Tablo 2. Pandemi Öncesinde (2019) Türkiye'de Yabancılara Verilen Çalışma İzinleri

Yıl	İzin türü			Toplam
	<i>Sürelî</i>	<i>Süresiz</i>	<i>Bağımsız</i>	
2011	17.318	132	16	17.466
2012	32.191	79	9	32.279
2013	45.721	93	9	45.823
2014	52.197	95	3	52.295
2015	64.402	115	4	64.521
2016	73.410	115	24	73.549
2017	87.150	19	13	87.182
2018	115.826	4	7	115.837
2019	145.232	0	0	145.232

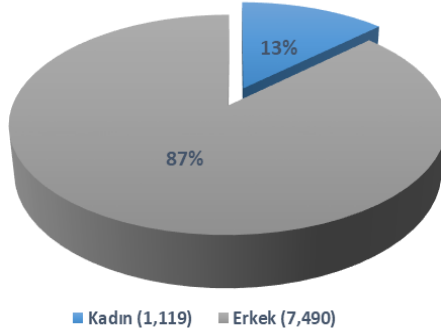
Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2019.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı 2019 verileri, Türkiye'de çalışma izni¹¹ verilen yabancıların sayısını 145.232 olarak göstermektedir (ÇSGB, 2019). Yine 2019 yılı itibarıyla çalışma izni alan Suriyeli sayısı 65 bin civarındadır (T24, 2019). Bursa'da 2019 yılında verilen çalışma izni sayısı ise 8.609'dur. Ayrıca Bursa İl Müdürlüğü Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından elde ettiğimiz verilere göre, Ağustos 2021 itibarıyla Bursa'da sosyal güvenlik sistemine kayıtlı 9.172 yabancı bulunmaktadır. Bunlardan 8.300'ü erkek, 872'si kadındır. Karacabey'de sosyal güvenlik sistemine kayıtlı erkek sayısı 37, kadın sayısı ise 3'tür (bkz. Grafik 1 ve 2). Öte yandan, alan araştırması sırasındaki görüşme ve gözlemlerimiz, bu alandaki veri eksikliğini ve

¹¹ Mevsimlik tarım ve hayvancılık işlerinde çalışmak isteyen uluslararası koruma başvuru sahibi ve şartlı mülteciler ile geçici koruma altındaki Suriyeliler, çalışma izni muafiyeti kapsamına girmektedir. İzin muafiyeti için Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğüne başvuruda bulunmaları gerekmektedir. Detaylar için bkz. Uluslararası Koruma Başvuru Sahibi ve Uluslararası Koruma Statüsü Sahibi Kişilerin Çalışmasına Dair Yönetmelik, 2016 ve 6575 Sayılı Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik, 2016.

Karacabey’de çalışan yabancılar arasındaki yüksek kayıtdışılığı doğrulamaktadır.

Grafik 1: Bursa İli: Cinsiyete göre yabancılara verilen çalışma izinlerinin payı, 2019

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, (2019).

Grafik 2: Bursa İli (ve Karacabey ilçesi) Cinsiyete göre yabancılara verilen çalışma izni sayıları, 2019 ve 2021

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Yabancıların Çalışma İzinleri, 2019; Bursa İl Müdürlüğü Sosyal Güvenlik Kurumu, 10 Ağustos 2021.

Alan araştırma verileri, göçmenlerin özellikle tarım ve hayvancılık sektöründeki iş imkanları nedeniyle Karacabey'i tercih ettiğini göstermektedir. Karacabey kırsalı, önemli ölçüde bölgeye mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmak için gelen Suriyelilere ev sahipliği yapmaktadır. 2011'den bu yana ülke genelinde hem yurt içi hem de yurt dışından gelen mevsimlik işçilerin yerini Suriyeli göçmenler almıştır (Sönmez Efe, 2017; Dedeoğlu ve Bayraktar, 2019). Karacabey'de de mevsimlik tarım işgücü ihtiyacının önemli bir kısmını Halep, Afrin ve Kobani gibi Suriye'nin farklı yerlerinden Türkiye'nin Hatay, Mersin ve Urfa gibi güney ve güneydoğu şehirlerine göç eden, hasat mevsiminin yapıldığı yaz döneminde (Nisan-Eylül) ise Karacabey'e mevsimlik tarım işçisi olarak gelen Suriyeli göçmenler karşılamaktadır (Görüşülen Kişi 12, 13 ve 14). Hayvancılıkta ise özellikle Afgan asıllı göçmenlerin önemli bir rol oynadığı bilinmektedir (Yerel Aktörler Buluşması, Karacabey, 27 Ekim 2021).¹² Öte yandan ilçe, fabrikalarda ve atölyelerde çalışan kalıcı göçmenlere de ev sahipliği yapmaktadır. Ayrıca SIHHAT Projesi¹³ çerçevesindeki gibi AB tarafından finanse edilen uluslararası projelerde görevlendirilen Afganistan, Ürdün ve Suriye kökenli yabancılar da bulunmaktadır

İşgücü Ağları ve Kayıtdışılık

Türkiye'deki yüksek kayıtdışılık dahil işgücü piyasasındaki kronik yapısal sorunlar, yerel ekonomi ve kırsaldaki işgücü piyasasına da doğrudan yansımaktadır. TÜİK verilerine göre 2021 yılında kayıtdışı istihdam oranı, tarım sektöründe %84,6, tarım dışı sektörlerde ise %17,5'tir (Bkz., Tablo 3: TÜİK, 2022c). Özellikle mevsimlik tarım işçiliği söz konusu olduğunda, ne Türk vatandaşları ne de uluslararası göçmenler kayıtlı işçidir. Ülke genelindeki tarım sektöründeki yüksek kayıtdışılık oranı, Karacabey kırsaldaki görüşmelerimiz ve gözlemlerimiz ile paralellik arz etmektedir. Yine Karacabey'de çalışan yabancılar özelinde de kayıtdışılığın yüksek olduğu görülmüştür.

---

¹² Sahada haralarda çalışan Afgan asıllı çobanlara ulaşmak mümkün olmasa da özellikle sığınma arayanların Türkiye'deki hukuki statüleri (uluslararası koruma kapsamında şartlı mülteci) gereği, Afgan göçmenlerin çoğunluğunun çalışma izni gerektirmeyen hayvancılık sektöründe çalıştıkları ve/veya yasal statü bekleyen ya da yasal statü sahibi olmayanların ise kayıtdışı sektörlerde güvencesiz çalıştıkları farklı araştırmalarda ortaya konmaktadır (Alamyar ve Boz, 2022; Karakaya ve Karakaya, 2021).

¹³ Detaylar için bkz. <<http://www.sihhatproject.org/>> (erişim tarihi: 29 Haziran 2022).

Tablo 3. Cinsiyete göre tarım ve tarım dışı sektörde kayıtdışı istihdam oranı, 2014-2021 (15+ yaş)

Yıl	Tarım			Tarım-dışı		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
2014	82.3	71.8	94.4	22.3	21.1	25.9
2015	81.2	70.2	94.0	21.2	20.2	24.1
2016	82.1	72.2	94.3	21.7	20.8	24.2
2017	83.3	74.4	94.2	22.1	21.0	24.9
2018	82.7	76.2	90.9	22.3	21.2	24.9
2019	86.6	79.5	95.7	23.0	22.4	24.2
2020	83.5	76.2	94.3	19.3	18.9	20.2
2021*	84.6	77.7	94.2	17.5	17.0	18.7

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Araştırması, 2014-2021

Mevsimlik tarım işçiliği dışındaki kayıtdışı sektör, genellikle yerli nüfus için çekici olmayan inşaat, fabrika işçiliği, çobanlık ve tekstil gibi işlerden oluşmaktadır. Uyruklarına bakıldığında, çoğunlukla Suriyeli işçiler ucuz işgücü olarak kayıtdışı çalışmaktadır; Suriyeli göçmen nüfusa ait bu payın büyük bölümü hasat zamanında gelen mevsimlik tarım işçilerine aittir. Araştırmamız sırasında sanayi sektöründe çalışan göçmenlere ulaşamadığımızı not düşmek gerekir. Bölgedeki sanayi üreticileri ve fabrika sahiplerinden yabancı işçileriyle ilgili görüşme taleplerimize muhtemelen kayıtdışı çalıştırdıkları için olumlu yanıt alınamamıştır.

Göç süreçlerinde yaygın olarak kullanılan iş gücü ağlarının, Bursa ili ve Karacabey kırsalı için de hem kayıtlı hem de kayıtdışı istihdam yönünden özellikle Suriyelilerin bu bölgeyi seçmeleri konusunda etkili olduğu görülmüştür. Söz konusu ağlar, potansiyel göçmenlerin işlerin mevcudiyeti hakkında bilgi edinmelerine yardımcı olmakla kalmaz, aynı zamanda yeni göçmenlerin bir işe başlamadan önce yerleşmelerine de yardımcı olurlar (Erder, 2007; Lordoğlu, 2007; Toksöz, 2007; Kaya, 2020). Göçmen ve işgücü ağlarının yönlendiriciliği konusunda önce Karacabey'e gelip sonrasında Orhangazi'ye yerleşen bir görüşmecimiz şu sözleri kaydetmiştir:

“7 sene önce Halep'ten geldim (...) Benden önce gelen arkadaşımın tavsiyesiyle Karacabey'e geldim. İlk geldiğimde günlük

işlerde çalıştım (...) Suriye’de aslında eczacılık yapıyordum. Üniversite mezunuyum. Mesleğimi yapmak istedim ama yabancıların eczane açmasına şu anki kanunlarla izin verilmediği için yapamadım (...) Mesleğimi burada yapamayacağımı anlayınca başka bir iş kurmam gerektiğini düşündüm. 3 yıl önce bu marketi açtım. Marketi açmak için para gerekti, onun için Halep’teki evimi de sattım (...) Kendi esnaf arkadaşlarım da var, onlardan gerektiğinde yardım alabiliyorum.” (Görüşülen Kişi 7).

Başka bir görüşmeci, hemşirelik vasfını kullanabileceği SIHHAT projesindeki işini arkadaş yönlendirmesiyle bulunduğunu belirtmiştir:

“2014 yılında Telebyad’dan geldim. İlk geldiğimizde kampta kaldık 4 yıl boyunca, sonra kampı kapattılar (...) SIHHAT projesini kamptayken bir arkadaşım söylemişti, projeden o şekilde haberim olmuştu. Suriye’de de diyaliz hemşiresiydim.” (Görüşülen Kişi 9).

İşgücü ağlarına başvurmak yardımcı bir unsur olsa da bu ağların her zaman güvenilir olamayacağı da altı çizilmelidir. Görüşmelerimiz sırasında birkaç Suriyeli, işgücü ağları aracılığıyla kendilerine sunulan işlerdeki kötü çalışma koşullarının yanı sıra, düşük maaşlar ödenen bu işlerde çoğunlukla zamanında ve tutarlı yapılmayan ödemelere dikkati çekmiştir. Benzer çalışmalar da kayıtdışı istihdamda çalışanların çoğunluğunun, vasıfsız işgücünün yaptığı uzun çalışma saatleri, güvencesiz ve güvensiz çalışma koşullarıyla özdeşleşen işlerde, “yeni prekarya” (Dedeoğlu, 2018) olarak çalıştığını ortaya koymaktadır. Özellikle geçici koruma statüsündeki Suriyeliler için, çalışma izinlerindeki kısıtlılıklar sebebiyle yeterli ve etkili yasal kanallar olmadan geçimini sağlamak konusunda kayıtdışı sektör tek seçenek hâline gelmektedir. Bu bağlamdaki istihdam ise genellikle tekstil, inşaat, hizmet ve tarım sektörlerinde mevcuttur. Suriyeliler için ücretlerin genel olarak asgari ücretin sadece yarısı olduğu belirtilmiştir; ayrıca Karacabey’de araştırmaya katılan mevsimlik tarım işçisi göçmenlerden bazıları ise günde 80 TL gibi düşük bir ücret aldıklarını bildirmiştir (Görüşülen Kişi 12). Bu işlerin hiçbirinin iş güvencesi, iş güvenliği ya da sosyal güvenlik yardımı sağlamadığını da belirtmek gerekir.

Suriyelilerin kitlesel göçü başladığında Türkiye, 6458 sayılı yeni Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununu çıkarmanın eşliğindeydi. Kitlesel göç, yasanın sonuçlanmasını geciktirmiş ve yasanın yürürlüğe girmesinden önce dahi bazı maddelerinin revizyonuna yol açmıştır. Ancak revizyon ve düzenlemeler, Suriyeli mültecilerin insan onuruna yakışır çalışma koşullarına sahip olacağı ortamı yaratamamıştır. Bunun en önemli

nedenlerinden biri, yukarıda resmi rakamlarla da özetlenen, kayıtdışı işgücü piyasalarının yaygınlığıdır. Suriyeliler, kitlesel göçlerinin başlarında, 2000'li yılların başından itibaren Türkiye'de özellikle gençler arasında yüksek işsizlik ve kayıtdışılığın yaşandığı bir işgücü piyasasına girmişlerdir. Tüm bunlar, Suriyeli göçmen kitleye yönelik yeterli düzenlemelerin olmayışı, ayrımcılık, sömürü ve önyargılarla birleştiğinde, Türkiye'deki en alt ve en savunmasız katmanlara yerleştirilmelerine yol açmıştır. Göçmenlerin iş bulmalarına yardımcı olacak resmi kanallarının olmaması, işgücü piyasasındaki yapısal sorunlarla da bileşince, bu durum çocuk işçiliği sömürsünü de tetiklemiştir. 2012'de Şanlıurfa'ya gelen ve bu makalenin yazıldığı sırada Karacabey'de mevsimlik işçi olarak bulunan Suriyeli bir kadın katılımcı, çocukları hakkında şunları söylemiştir:

Şanlıurfa'ya ilk olarak 2012 yılında tarım alanlarında ve seralarda çalışmak üzere geldik. Nisan-Eylül ayları arasında mevsimlik işçi olarak tarlalarda çalışmak ve domates hasadı yapmak için Karacabey'e geliyoruz. Çocuklarımız da bizimle çalışıyor. Hepimiz aynı maaşı alıyoruz. Çocuklar çok küçükse, büyük çocuklardan biri çadırda onlarla kalıyor. Eylül'de Şanlıurfa'ya döndüğümüzde de elma hasadı için tarlalarda çalışıyoruz (Görüşülen Kişi 13).

Hiç şüphe yok ki, kayıtdışılığın pek çok nedeni vardır. Bir yandan, açlık ve yoksulluk sınırının altında seyreden asgari ücretin varlığı, diğer yandan uygulanan ekonomi politikaları ve kayıtdışı çalıştırmaya göz yumulması olgusu kayıtdışı çalışmayı tetiklemektedir (Bakış vd., 2020). Halihazırda 3,3 milyon işçinin asgari ücret, 4,1 milyon işçinin ise asgari ücretin altında maaş aldığı tahmin edilmektedir ve buna Suriyeli mülteciler dahil değildir (Erdoğan vd., 2021).

Geçici Koruma Statüsü: Sürdürülebilir İstihdam Sorunu

Kayıtdışılığın ulusal işgücü piyasasının temelindeki yapısal sorunların yansımaları olduğu bir ekonomide, genel olarak göçmenler için resmiyeti güvence altına almak oldukça zorken geçici koruma altındaki göçmenler için de yasal düzenlemelere rağmen farklı bir süreçten bahsetmek mümkün değildir. Geçici koruma statüsündeki bireylerin çalışma hakkı, 2016 yılında yürürlüğe giren 6575 sayılı Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik ile düzenlemiştir. Buna göre geçici koruma statüsünden yararlanan Suriyelilerin çalışma izni almaları (izin muafiyetine tabi olan mevsimlik tarım ya da hayvancılık işlerinde çalışanlar hariç)

gerekmektedir.¹⁴ Çalışma izni ise çok katmanlı bir kısıtlama mekanizması öngörmektedir: (1) mekansal kısıtlama, diğer bir ifadeyle ikamet edilen ilde kayıt zorunluluğu; ve (2) istihdam kotası (Akay ve Yenisey, 2021). Dolayısıyla Türkiye’de geçici koruma statüsündekilerin istihdamı bağlamında çalışma izni hakkı konusunda yabancının kalmasına izin verilen iller esas alındığı gibi; diğer uluslararası koruma statüsündeki göçmenlerden farklı olarak istihdam kotası düzenlemesi mevcuttur. Bir işyerinde geçici koruma sağlanan yabancı sayısı, o işyerinde çalışan Türk vatandaşı sayısının yüzde onunu geçemez; ayrıca toplam çalışan sayısı ondan az olan işyerlerindeyse en fazla bir geçici koruma sağlanan yabancının çalışmasına izin verilmektedir. Söz konusu kısıtlamalar, kayıtdışı göçmen emeğinin kapsamı ve yaygınlığı üzerinde doğrudan etkiye sahiptir. Alan araştırmamız sırasında Karacabey’de üretime büyük bütçeli sermayelerle yatırımlar yapanlar için bile çalışma izni almanın zorluklarından bahsedilmiştir. Çalışma izni ve vatandaşlık almak iki temel zorluk olarak dile getirilmiştir (Görüşülen Kişi 11).

2011 yılında Suriye’de iç savaşın başlamasıyla ailesiyle birlikte Bursa’ya gelen genç bir iş insanı, zorluklardan yakınarak, Türk vatandaşlığına geçmesine rağmen, ailesinin geri kalanı için vatandaşlık başvuru sürecinin halen devam ettiğini belirtmiştir:

“Halep’liyiz. Varlıklı bir aileyiz. Savaştan önce Suudi Arabistan ve diğer ülkelerle iş yapardık (...) Savaş çıktıktan sonra buraya çok parayla geldik. Karacabey’de hem Türk hem de Suriyeli işçi çalıştırdığımız bir “XX” ürünleri fabrikası yatırımı yaptık (...) 2017 yılında Türk vatandaşlığı aldım. Ancak ailemin kalanı, babam, ağabeyim, amcam henüz vatandaşlık alamadı. Fabrikamdaki Arapça dahi yazmayı bilmeyen elemanlarım vatandaşlık aldı ama ailem alamadı (...) Bence yatırımcılara bir an önce vatandaşlık verilmeli. Sanatla, sporla, müzikle uğraşan herkes kolayca alabiliyor ama biz alamıyoruz (...)” (Görüşülen Kişi 11).

Geçici koruma düzenlemesi, Suriyelilerin vatandaşlığa ve bireysel uluslararası koruma başvurusuna erişiminin yolunu kapatmaktadır. Geçici koruma altındaki Suriyeli göçmenler 2009 yılında çıkarılan 5901 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanununun “istisnai vatandaşlık” maddesi (m.12) kapsamında vatandaşlık kazanabilmektedir. İçişleri Bakanı, 31 Mart 2022 tarihi itibarıyla Türk vatandaşlığı verilen Suriyeli sayısını 200 bin 950 olarak açıklamıştır

¹⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz., <https://www.csgeb.gov.tr/uiigm/calisma-izni/calisma-izni-muafiyeti/mevsimlik-tarim-ve-hayvancilik-islerinde-muafiyetler/>

(Mülteciler Derneği, 2022). Fakat istisnai vatandaşlık uygulamasının keyfiyeti ya da muğlaklığı sürdürülebilir istihdamın önüne geçme riski taşımaktadır. Yukarıda bahsi geçen iş insanı katılımcımız, muğlak politikalar nedeniyle yatırımını Balkanlara taşıma planından bahsetmiştir:

“Amcama, kardeşime vatandaşlık verseler, aile olarak önümüzü daha rahat görebiliriz, o zaman şu anki yatırıma 20 katına çıkarabilirim. Buna gücüm var. Bu yatırımı Avrupa’da yapsaydım, sırf harcadığım paradan direkt vatandaşlık verirlerdi. Açıkçası Bulgaristan’da fabrika açmayı düşünüyorum şimdi” (Görüşülen Kişi 11).

Öte yandan, geçici koruma altındaki Suriyelilerin sosyal yardım programlarından yararlanma biçimleri nedeniyle de kayıtdışılık norm olmaya devam etmektedir. Türkiye’de 1.4 milyon civarındaki Suriyeli göçmen, Acil Durum Sosyal Güvenlik Ağı Programı (ESSN) kapsamında Avrupa Birliği tarafından sağlanan mali yardıma muhtaç durumdadır. Sosyal Uyum Yardım Programı (SUY)¹⁵ adıyla geçici koruma veya diğer uluslararası koruma türleri kapsamında olan ve Türkiye genelinde kampların dışında yaşayan ve hassas durumdaki kişilere nakit yardımı sağlanmıştır. Söz konusu yardım, ilgili ailelere aylık olarak Kızılay kartıyla sağlanmaktadır. Ancak, sağlanan bu mali yardımın giderek daha bağımlı ve pasif bir göçmen nüfusu yarattığına ilişkin süregiden bir tartışma mevcuttur (Erdoğan vd., 2021). Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, sosyal yardım programından sağlanan hakların kayıtdışılıktan kayıtlılığa geçişi zorlaştırdığı tespitiyle 2018 yılında “Sosyal Uyum Yardım Programından Çıkış Stratejisi”¹⁶ hazırlamıştır. Strateji Belgesinde Suriyelilerin Türkiye’de daha fazla yerleşik hale geldikleri kabul edilmekte ve sosyal yardım programının koşulları ile geçici koruma altındaki Suriyeliler için resmi istihdam arasında bir dengenin yönetilmesi gerekliliğinden yola çıkılmaktadır. Ancak COVID-19 süreci, devlet aktörlerinin böyle bir hedefi sürdürmelerini zorlaştırmıştır.

¹⁵ AB-Türkiye işbirliğinde başlatılan SUY, Sosyal Politikalar Bakanlığı, Göç İdaresi Başkanlığı ve AFAD ile ortak çalışan Dünya Gıda Programı ve Türk Kızılayı tarafından uygulanmaktadır, bkz. <https://www.essncard.com/tr/about-card/> (27 Haziran 2022)

¹⁶ Bkz. “Exit Strategy From the ESSN Program” <https://www.csgeb.gov.tr/media/3725/essn-exit-strategy-1.pdf> (28 Haziran 2022)

İşgücü Piyasasında Cinsiyet Eşitsizliği ve Diğer Zorluklar

Göçmen istihdamının, özellikle geçici koruma altındaki Suriyeliler özelinde, Türkiye işgücü piyasasındaki durumuna, güçlü bir cinsiyet eşitsizliği boyutu da hâkimdir. Suriyeli kadınlar, istihdama esnek işgücü olarak katılmakta ve aynı zamanda ailelerine de bakmaktadır. Hayatın hem üretim hem de yeniden üretim tarafında çift taraflı olarak mücadele etmektedir. Karacabey’de kadın göçmen bir görüşmecimiz, hemşire olarak vasıflı bir işte çalışmasına rağmen, yaşadığı zorlukları dile getirmiştir:

“Ailemde bir engelli var. Çalışmak ve ihtiyaçlarıyla ilgilenmek zor ama bir şekilde halletmeye çalışıyoruz (...) Hayat zor, kocam ben dönene kadar çocuklara bakıyor, sonra işe gitmek için [atık kâğıt toplamak] için ayrılıyor”. (Görüşülen Kişi 9)

Uluslararası Göç Politikaları Geliştirme Merkezi’ndeki (ICMPD) paydaşlarımızdan olan Kıdemli Proje Yöneticisi kadınların hane halkı sorumluluklarına değinerek halihazırda üzerinde çalıştıkları bir projeden bahsetmiştir:

“Genel olarak göçmen kökenli bireylerin daha fazla girişimci ruha sahip olduğunu biliyoruz. Dünyada kanıtlanmış bazı çalışmalar da göçmenlerin daha girişimci olduğu yönünde. Türkiye’de de öyle olduğuna inanıyorum. Türkiye’ye maalesef çok eğitilmiş bir Suriyeli kitle gelmedi, bunu biliyoruz. Ama bu kişilerin atalarından, dedelerinden öğrendikleri farklı zanaatlar var. Ayakkabıcılıkta, mobilyacılıkta, diğer el sanatlarında çok iyiler. Ancak kadınları istihdam olanaklarına dahil etmek çok zor. Bunun üzerinde çalışmamız gerekiyor. Kadınların ev içinde çocuk bakımı gibi başka sorumlulukları da var. Ev dışında çalışmak onlar için güç. Bunun için şu anda bir proje üzerinde çalışıyoruz” (Görüşülen Kişi 4).

Göçmenler açısından istihdamın cinsiyet boyutu, başka bir katılımcı tarafından da farklı bir yönüyle gündeme getirilmiştir. Mesleki eğitim programlarında yapılan cinsiyete dayalı yönlendirmeler, yereldeki mevcut farklı seçeneklere ve fırsatlara göçmenlerin ulaşmalarını zorlaştırmaktadır. “Yerel Yönetimde Rezilyans Projesi” ekibinde yer alan bir katılımcımız, mesleki eğitimlerde yer alan projelerin cinsiyetçi yönlerine dikkatimizi çekmiştir:

“Görebildiğim kadarıyla, mesleki eğitimler oldukça cinsiyete dayalı. Hem erkekleri hem de kadınları belirli alanlara hapsediyorlar. Örneğin, kadın göçmenler gastronomiye, erkek göçmenler ise

tamirciliğe yönlendiriliyor. Burada zaten cinsiyete dayalı bir ayrım var. Bu tür programlar göçmenlerin ve mültecilerin yaşam dünyalarını pek değiştiremez” (Görüşülen Kişi 2).

Öte yandan işyerinde, diğer uyruklardakilere ve erkeklere kıyasla daha düşük ücretlerle çalıştıkları için kadınların işgücü piyasasının en çok etkilenen ve savunmasız temsilcileri olduğu da pek çok çalışmanın vurguladığı bir gerçekliktir (Kaya ve Kıracı, 2016; Erdoğan vd., 2021). Bununla birlikte Suriyeli erkekler de Türkiye vatandaşı erkek işçilere göre daha düşük ücretlerle çalıştırılmaktadır (Tören, 2018). Karacabey’de mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan Afrin’den gelmiş erkek görüşmecimiz, Suriyelilerin tarım sektöründe aldıkları düşük maaşlara değinmiştir:

“Günde 80 TL kazanıyoruz ve bunun yüzde 10’u bizi Mersin’den buraya getiren aracıya gidiyor. Türklerle aynı maaşı almıyoruz. Ne kadar kazanıyorlar bilmiyorum. Mersin’den gidiş-dönüş seyahatimizden kaynaklanan tüm masrafları da karşılamak zorundayız” (Görüşülen Kişi 12).

Buradaki iş düzeni çoğunlukla “kâhya”¹⁷ denilen Türk araçlarınca yönetilir. Mevsimlik işçileri “kahya”lar getirmekte ve tarımsal üretimi yapan ve literatürde “sözleşmeli çiftçiler” olarak bilinen (Ulukan, 2009) üreticiler de kahyalar ile ilişkidirler. Karacabey ovasındaki sözleşmeli çiftçilerin tuttuğu mevsimlik işçiler geçmişte genellikle doğu bölgelerinden gelen işçilerden oluşurken (Ulukan, 2009), son yıllarda özellikle geçici koruma altındaki Suriyelilerden oluştuğu görülmektedir. Kâhyalar işçilerin barınma, yemek, şehir içi-şehir dışı ulaşım, tedavi gibi ihtiyaçlarını karşılar ve ücretlendirirler. Bu nedenle, kâhyaların artan etki ve pazarlık güçleri bulunmaktadır (Kavak, 2016; Dedeoğlu ve Bayraktar, 2019). Günlük yaşam pratiklerine bakıldığında ise çifte yük altında olan kadınların tarlada çalışmanın yanı sıra ev işleri ve çocuk bakımından sorumlu olduğu (Atasü-Topçuoğlu, 2019; Dedeoğlu ve Bayraktar, 2019), erkeklerin ise alışveriş ve kâhyalarla iletişimle ilgilendiği görülmektedir. Adana Ovası’nda yapılan nicel bir araştırmada, mevsimlik gezici ve göçmen tarım işçilerinin %78’inin Suriye’nin kırsal alanlarından göç ettiği, dolayısıyla tarım işçiliğine aşina oldukları ve “çadır yaşantısına dayanma yetisine” sahip oldukları tespit edilmiştir (Atasü-Topçuoğlu 2019).

---

¹⁷ Karacabey’in köylerinde mevsimlik işçileri getiren araçlara “kahya” denirken, Türkiye’nin farklı bölgelerinde işçi sağlayan araçlar “elçi”, “dayıbaşı” gibi kavramlarla adlandırılmaktadır (Ulukan, 2009; Kavak 2016; Dedeoğlu ve Bayraktar 2019).

Öte yandan, farklı çalışmalardaki veriler, Suriyeli göçmenlerin sektör fark etmeksizin ‘ucuz ve esnek işgücü’ olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır (Rottmann ve Kaya, 2020; Erdoğan vd., 2021). Sahadaki gerçeklikle birlikte, “ucuz işgücü” söylemi, 2021 yazındaki alan araştırmamız sırasında, hükümet üyeleri tarafından daha da vurgulu hâle getirilmiştir. Ağustos 2021’de ABD’nin Afganistan’dan çekilmesinin ardından Taliban’ın geniş bölgeleri ele geçirdiği dönemde, anaakım medyanın Türkiye’nin İran sınırından kaçak olarak giren göçmenlerle ilgili yaptığı yayınlar, birtakım siyasal aktörleri harekete geçirip güçlü bir göçmen karşıtı görüşün oluşmasına neden olmuştur (Caylak, 2021; Aydemir, 2022). Bu yaklaşım göçmen karşıtı sloganlar eşliğinde özellikle Suriyelilere yönelik yapılan tepkisel eylemlerde yansımaları bulmuştur. Hatta, söz konusu karşıtlık söylemsel düzeyden çıkıp darp ve linç eylemlerine de dönüşmüştür. Gelinek noktada, mülteci ve göçmen karşıtlığı üzerinden kendine bir etki alanı yaratmayı amaçlayan ve çok sayıdaki insanı etkisi altına alan *Zafer Partisi* adıyla bir siyasal partinin de kurulmuş olduğu gerçeğinin de altını çizmek gerekir. İktidardaki siyasal partinin üyeleri ise Suriyelilerin sınır dışı edilmesi durumunda Türkiye’nin ekonomik olarak daha fazla zarar göreceğini açıkça belirtmiştir (Aydemir, 2022). Örneğin, Cumhurbaşkanı Danışmanı, Suriyeliler ülkeyi terk etmek zorunda kalırsa Türkiye ekonomisinin çökeceğini söylemiştir (Newsbeazer, 2021).

Bursa ve ilçesi Karacabey’deki yerel paydaşlarla mülakatlarımız ve saha gözlemlerimiz, Suriyelilerin ve diğer göçmenlerin yerel ekonomiye katkıda bulunan ‘ucuz işgücü’ olduğu yönündeki genel algıyı doğrulamaktadır. Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından verilen mesleki eğitim programlarında çalışan bir uzman, özellikle Suriyelilerin istihdam edilebilirliği konusunda düşüncelerini dile getirmiştir:

Suriyeliler ucuz işgücü olarak algılanıyor. İşverenler sosyal güvenlik ödemeleri için o kadar zahmete katlanmıyor (...) Öte yandan Bursa’da iş yapan çok sayıda Suriyeli girişimcinin olduğuna da şahit oluyorum. Onlar zaten bir niş piyasa yaratırlar. Şehir merkezindeki Çarşamba semtine bir bakın. Suriyelilere ait birçok dükkan var. Aslında çok organizeler (Görüşülen Kişi 5).

Her ne kadar, yakın zamana değin “Ensar” ve “misafirlik” söylemleriyle (Rottmann ve Kaya, 2020) Türkiye’de kendilerine açılan kapının büyük ölçüde din kardeşliği ve kültürel yakınlık gibi yaklaşımlar üzerine inşa edilmiş olduğu yönünde bir izlenim verilse de, kitleselleşen göçle birlikte Suriyelilerin büyük ölçüde ucuz işgücü olarak görüldükleri gerçeği alan çalışmamızda da kendisini fazlasıyla göstermiştir.

Göçmenler için İstihdam Olanakları ve Bölgesel Aidiyet

Bölgedeki tarım alanları, özellikle Suriyeli ve Afgan göçmenler için önemli bir fırsat olarak görünmektedir. Karacabey GSM'de görüştüğümüz Afgan asıllı bir doktor, bölgedeki göçmen işçi çalıştırma potansiyeline dikkatimizi çekmektedir:

“Burada Göçmen Sağlığı Merkezinde birçok göçmeni tedavi ediyoruz. İki Suriyeli doktorumuz daha var. Tıp diplomamı bir Türk üniversitesinde aldığım için Türk vatandaşlarını da tedavi edebiliyorum. Ancak diğer doktorlar sadece göçmenleri tedavi edebiliyor. Göçmenler Karacabey'e büyük katkı sağlıyor. Fabrikalarda olduğu kadar tarım alanlarında da çalışıyorlar. Karacabey halkı, daha öncesinde arazide çalışacak kimse bulamıyordu. Şimdi göçmenler her şeyi çözüyor” (Görüşülen Kişi 10).

Orhangazi ilçesindeki Mülteci İrtibat Bürosu'nda çalışan katılımcımız da özellikle yaz döneminde yerel istihdamın yetersizliği nedeniyle bölgenin yabancı işgücü potansiyeline vurgu yapmıştır:

“Tarım burada önemli bir yer kaplıyor. Bir de sanayi sektörü var. İşçi sayısı yeterli değil. Ciddi bir işgücü açığı var. Burada tarımda üretim şeftali, patıcan, zeytin vb. ile başlar ve devam eder. Yerel nüfus yeterli değil, işçi arıyoruz”. (Görüşülen Kişi 15).

Göçmen istihdamı, sadece kayıtdışı sektörlerden veya tarım sektöründen ibaret değildir. Geçici koruma altındaki Suriyeliler dahil göçmenlere iş bulmaları için uluslararası fonlarla desteklenen farklı fırsatlar da mevcuttur. 2017 yılından bu yana Sağlık Bakanlığı, göçmenlere sağlık hizmeti sunmak amacıyla Avrupa Birliği tarafından finanse edilen SIHHAT Projesini başlatmıştır. Haziran 2022 itibarıyla göçmenlerin yoğun olarak yaşadıkları 29 ilde 181 Göçmen Sağlığı Merkezi (GSM) hizmet vermektedir. Karacabey de bu ilçelerden biridir. Karacabey GSM'de çalışan Suriye asıllı bir hemşire, görüşmemiz sırasında, proje kapsamında çalışmaktan duyduğu memnuniyeti belirtirken aynı zamanda istihdamın sürdürülebilirliği konusundaki kaygılarını da eklemiştir:

“Suriye'de diyaliz hemşiresiydim. Üniversiteden 2009'da mezun oldum. O günlerde rejim, ülkeyi terk edip çalışmak için başka yere gideceğimizden endişe duyunca, Esad diplomalarımızı almamızı engelledi. Buraya ailemle geldiğimde mezuniyet belgem vardı ve SIHHAT Projesine başvurabildim. O zaman Gaziantep'teydik.

Projede çalışmak için seçildim (...) sonra Bursa'ya tayin oldum, son iki yıldır Karacabey'de görev yapıyorum. Eşim Suriye'de devlet memuruydu ama diploması burada tanınmıyor. Bu nedenle kayıtdışı piyasadan para kazanmaya çalışıyor. Hayat zor...” (Görüşülen Kişi 9).

Alan araştırmasında da gözlemlendiği üzere, Suriyeli kadın mülteciler, okulda dil engeli, akran şiddeti ve ayrımcılıkla mücadele etmek zorunda kalan çocuklarının eğitim sorumluluğunu da üstlenmektedir. Sosyal güvenlik veya resmi kayıt olmadan kötü çalışma koşulları, ayrımcılık, basmakalıp görüşler, dil engelleri, şiddet, önyargılar, kötü koşullarda ikamet, toplumla bütünleşme sorunları dahil tüm bu sorunlar, göçmen kadınların işgücü piyasasında belirli hakları kullanmaları konusunda önlerindeki ciddi engel teşkil etmektedir. Suriyeli göçmen nüfusu, Türkiye ekonomisi için ucuz işgücünü temsil ederken, hem denetim eksikliği hem de Suriyeli göçmenlerin farklı statüde olmaları nedeniyle eşit haklar tanınmaması bu durumun oluşmasında önemli etkindir (Tören, 2018).

Mülakat verilerimiz, Suriyelilerin ve diğer göçmenlerin Karacabey ve Bursa yerel işgücü piyasasındaki mevcut fırsatlardan haberdar olduklarını göstermektedir. Buna rağmen, geçici statüde olmaları ve yerel halkla göçmen topluluklar arasındaki etkileşim eksikliği, göçmenlerin içinde buldukları yerel ortama daha iyi katkıda bulunmalarını zorlaştırmaktadır. Araştırma sırasında yerel paydaşlarımız, Karacabey'de yaşayan Suriyelilerin mevcut koşullarda oluşturdukları aidiyet duygusuna da değinmişlerdir. Karacabey özelinde aşağıdaki alıntılar, yerel halkın başta mevsimlik tarımda çalışan Suriyeliler olmak üzere göçmenlerin kendi yaşam alanlarında görünür olmalarına gösterdikleri tepkiyi açıkça ortaya koymaktadır:

“Gelen mevsimlik işçiler giyim olarak da kent hayatına uygun olmayan şekilde geliyorlar. Geline kıyafetler, şehir merkezine uygun değil. Köyün içine dahi bu halde geldiklerinde yerel halktan tepkilerle karşılaşılması ve huzursuzluk çıkması da olası (...) [Yerleşim sıkıntısının aşılması hususunda] metruk yerlerin tamiriyle onları merkeze çekmek yerel halktan tepki toplayabilir. Maliyet de yüksek görünüyor. Kentin içinde yer almaları tepkiye neden olabilir.” (Yerel Aktörler Buluşması, Karacabey, 27 Ekim 2021).

Göçmenlerle yerli halk arasında karşılaşılan gerilimlerin ve önyargıların sınıfsal kökenlerine değinen görüşmecilerimiz aynı zamanda iki grubun birbirine ihtiyacı olduğu gerçeğinin altını da defalarca çizmişlerdir:

“Kültür farkının da etkisi var. Mevsimlik işçiler ovaya yayılıyor. Sahipli olup olmadığına bakılmadan meyve/sebzeleri yedikleri, topladıkları için tepkiye neden oldu. Zaman içerisinde medyayı da kullanarak önyargılarla mücadele edilmeli ve kaynaşma sağlanmalı. Birbirimize ihtiyacımız var. Mevsimlik işçinin buradaki insana, insanların da mevsimlik işçilere ihtiyacı var.” (Yerel Aktörler Buluşması, Karacabey, 27 Ekim 2021).

Mevsimlik tarım işçiliğinin geçici doğasının da Karacabey ve göçmen topluluklar arasındaki etkileşim eksikliğinde payı olduğunu ve bölgesel aidiyetin oluşmasını engellediğini eklemek gerekir. Alan araştırmamız, geçiciliğin yerel yönetimlerin sosyal uyum sorununu ele alma konusundaki ataletini açıklayan ve yerel çözüm üretilmemesinde önemli bir etken olduğunu göstermiştir:

“Aslında mevsimlik tarım işçisi yolculuğa 7-8 ay çıkıyor ama yerelde örneğin Karacabey’de 2 ay duruyor. Dolayısıyla durumun yereli göz ardı ediliyor (...) Mevsimlik tarım işçilerinin farklı bölgelerde yaşıyor olması aynı zamanda hiçbir yerelin çözüm odaklı çalışmamasına da neden olabiliyor.” (Yerel Aktörler Buluşması, Karacabey, 27 Ekim 2021).

Ayrıca, araştırmamız kapsamında Karacabey’de gerçekleştirdiğimiz 27 Ekim 2021 tarihli “Yerel Aktörler Buluşması” katılımcılarından bazıları, özellikle yerelin önemli aktörlerinden muhtarlar başta olmak üzere bazı kamu çalışanlarının göçmenlere ilişkin negatif duruşlarına vurgu yapmış ve bu sorunu sosyal uyumun önündeki engellerden biri olarak değerlendirmiştir. Burada yerel aktörler buluşmasına, davet ettiğimiz göçmen nüfusun yaşadığı bilinen Karacabey’e bağlı mahalle muhtarlarından - bazılarından olumlu dönüş almamıza rağmen- herhangi bir katılım gerçekleşmediğini belirtmek yerinde olacaktır.

Göçmenlere Yönelik Dil ve Mesleki Eğitim Süreçleri

Dil engeli, başta Suriyeliler olmak üzere yabancıların eğitim ve çalışma hayatına entegrasyonunun önündeki ciddi engellerden biridir (Özçürümez ve İçduygu, 2020; Karakaya ve Karakaya, 2021). Dil engeli aynı zamanda NEET (eğitimde ya da istihdamda olmama; İngilizcesi *not in education, employment, or training*) oranını artıran faktörlerdendir (Yılmaz-Elmas, 2020). Halk Eğitim Merkezleri, ülke genelinde faaliyet gösteren ve yabancılar için yaş gruplarına özel Türkçe dil modülleri ile dil eğitimi veren

birkaç kanaldan biridir. Bölgede, Bursa Büyükşehir Belediyesi Sanat ve Meslek Eğitimi Kursları (BUSMEK), göçmenlerin sosyal ve ekonomik entegrasyonunu desteklemek ve iş bulma şanslarını artırmak için Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) onaylı ücretsiz Türkçe dil kursları vermektedir. Dil eğitimini tamamlamaları ardından göçmenler ücretsiz sertifikalı mesleki eğitim kurslarına katılabilmektedir. 2013'ten Ağustos 2020'ye kadar toplam 1.167 göçmen (654 kadın ve 513 erkek) Türkçe dil kurslarına katılmıştır.¹⁸ BUSMEK yetkilisi, mülakatımız sırasında, dil kurslarına yabancıların yoğun ilgi gösterdiğine dikkat çekmiştir:

“Yabancılar baktığımızda en çok başvuru aldığımız alan dil. Yabancıların başka bir ülkede yaşamaya başladıklarında en büyük ihtiyacı olan dil sorununu çözmeye çalışıyoruz. Bu anlamda da kimseyi ayırt etmeksizin eğitimler veriyoruz. Genel olarak Suriyeli katılımcılarımız oluyor. Fakat bunun yanında her milletten öğrencilerimiz de var. Hollandalı, Brezilyalı, Hindistanlı öğrencilerimiz oluyor.” (Görüşülen Kişi 5).

Dil kursları ücretsiz eğitim sağlasa da, kurs süresinin çalışanlar için yeterli zaman esnekliği ve fırsatı sunmadığı için katılım ya da devamlılık bir sorundur (Nimer, 2019). Suriyeli bir katılımcımız, dil engeliyle mücadelesini şöyle anlatmıştır:

“En büyük sorun, dil sorunu. Bir dil kursu açıldı, ancak işten sonraydı. Ev işlerini, kursu ve mesleki çalışmayı bir arada yürütemedim ve kursa devam edemedim. Çünkü dinlenecek vakit yoktu. Dil engeli kalksaydı birçok şey daha kolay olurdu.” (Görüşülen Kişi 9).

Mesleki eğitim bağlamında, Bursa genelinde yabancıların kurslara katılmaya istekli oldukları bilgisi edinilmiştir. Buna karşın yerel paydaşlarımızdan BUSMEK yetkilisi, yabancıların geçimini sağlamak konusundaki zorunlu önceliğe dikkati çekmiştir:

“Aslında kendilerini geliştirmek adına bir şeyler öğrenmeye hevesliler. Tabii bu yaşam standartlarıyla alakalı. Eğitime ne kadar zaman ayırabilirler? Kurslara, geçim sıkıntısını aşmış kişiler ilgi gösteriyor. Yani işi olan ve kendini geliştirmeye hevesli olanlar ya da bir yerde çalışan ve bu işe bir şeyler eklemesi gerekenler eğitimlere

---

¹⁸ BUSMEK hakkında detaylı bilgi için bkz. <http://busmek.bursa.bel.tr/> (19 Temmuz 2022)

geliyor ve bu anlamda istekliler.”(Görüşülen Kişi 5).

“Mesleki eğitimini tamamlayanlar yönünden ise sonraki süreçteki istihdam durumunu takip edecek veri eksikliği bulunmaktadır. Örneğin, BUSMEK bünyesinde, şirketler ile kursiyerler arasında köprü kurmak amacıyla kurulmuş İstihdam Rehberliği adlı bir bölüm olduğu belirtilmesine rağmen, yabancılara ilişkin özel bir veri kaydı bulunmamaktadır. Ayrıca mesleki eğitimler yoluyla sağlanan istihdam konusunda nadiren bir geri bildirim gelmekte ya da bu doğrultuda bir talep bulunmaktadır.” (Görüşülen Kişi 5).

Tablo 4. Bursa İlinde İlk ve Orta Öğretimdeki Yabancı Öğrenci Sayıları

Öğrenim seviyesi	Ana- okulu	1	2	3	4	5	6	7	8	Hazırlık sınıfı	9	10	11	12	Toplam
BURSA (Suriyeliler dahil yabancı öğrenciler)	1.095	3.870	4.339	4.571	4.749	4.525	4.116	3.381	2.245	1	1.149	956	734	475	36.206
BURSA (yalnızca Suriyeli öğrenciler)	890	3.495	3.848	4.093	4.260	4.054	3.644	2.982	1.828	0	822	584	444	265	31.209
KARACABEY (Suriyeliler dahil yabancı öğrenciler)	18	43	36	37	40	35	19	11	11	0	11	2	6	0	269

Kaynak: Bursa İl Milli Eğitim Müdürlüğü, Mart 2021.

Ayrıca mesleki eğitim, belirli ölçüde okullaşma oranını artırmanın, okul terklerini ve çocuk işçiliğini önlemenin bir yolu olarak da düşünülebilir. Türkiye genelinde olduğu gibi (bkz. UNICEF, 2019: 28), Bursa ve Karacabey’de de sınıf düzeyi arttıkça, okul çağındaki Suriyelilerin okula devam oranlarının azaldığı görülmektedir. Bursa İl Milli Eğitim Müdürlüğü aracılığıyla edindiğimiz rakamlara göre, Mart 2021 itibarıyla ilkokul düzeyinde her sınıfa ortalama 4 bin yabancı öğrenci kayıt olurken, daha üst sınıf seviyelerinde bu sayı giderek azalmaktadır (bkz. Tablo 4). Kötü maddi koşullar ve hane gelirine katkıda bulunmak, okul terklerinin önemli bir nedenidir (Uyan ve Semerci, 2018). Bu bağlamda, göçmen gençlerin eğitimlerine üniversite düzeyinde devam etme veya istihdam alanında nitelikli iş bulma şansları oldukça kısıtlıdır.

Sonuç

Bursa ve Karacabey’in göçe ilişkin tarihsel tecrübesi ile tarımsal üretim ve tarımsal üretime dayalı sanayileşme öne çıkan konumu, göçmen işgücünün yerel kalkınma süreçlerine olası olumlu etkilerini anlamak adına bize verimli bir araştırma sahası sunmuştur. Hem alan araştırması sırasında yerel aktörlerle gerçekleştirdiğimiz mülakatlar hem de yerel paydaşlar aracılığıyla edindiğimiz sayısal veriler, Karacabey’de azalan nüfus, kontrolsüz sanayileşme, veraset kanunundaki sınırlılıklar, üretici üzerinde artan ekonomik baskılar ve kırdan kente yaşanan iç göç gibi olgular nedeniyle tarımsal üretimin ve sürdürülebilir kalkınma sürecinin büyük ölçüde sekteye uğradığını göstermiştir. Tüm bu süreç, yerel aktörleri sürdürülebilir tarımsal üretim için göçmen işgücüne doğru yönlendirmektedir. Tarım ve hayvancılığa dayalı sanayi sektörlerinde de, özellikle ara ve teknik eleman hususlarında durum farklı olmamakla birlikte, yerel işgücü kısıtı, mesleki eğitimi ve göçmen işgücü istihdamını olası bir fırsata dönüştürmektedir.

Ancak yabancıların özellikle de geçici koruma kapsamındaki göçmenlerin istihdamına ilişkin düzenlemelerin, sürdürülebilir bir istihdam önünde çok da kolaylaştırıcı bir rol oynadığı söylenemez. Ülke ekonomisindeki en önemli yapısal sorunlardan biri olan kayıtdışılık, yerel ekonomiye ve kırsaldaki işgücü piyasasına da doğrudan yansımaktadır. Suriyeli göçmenler özelinde geçici koruma statüleri, özellikle tarım sektöründe kayıtdışı göçmen emeğinin sömürüsüne kolayca dönüşebilirken, vatandaşlığa erişim zorluğu da yerelde yabancı yatırım ve istihdam yaratma olanakları üzerinde caydırıcı bir etken oluşturmaktadır. Son dönemde

Afganistan gibi ülkelerden gelen göçmenlere yönelik olumsuz yargıların varlığı da göz önünde bulundurulduğunda, göçmenlerin toplumsal hayata entegrasyonu konusunda giderek artan sorunlarla karşılaşıldığı görülmektedir. Bununla birlikte, alan araştırmamız, kayıtdışı sektörden veya tarım sektöründen ibaret olmayan göçmen istihdam olanaklarına, göçmen işgücü potansiyeline ve yerel kalkınmadaki rolüne dikkat çekmeye çalışmıştır. Ancak yerel halk ve göçmen topluluklar arasındaki mevcut etkileşim eksikliği aşılmadan, göçmenlerin içinde buldukları yerel ortama daha iyi katkıda bulunmalarını beklemek güçtür.

COVID-19 pandemisi kırsal hayatın ve tarımsal üretimin ne denli önemli olduğu gerçeğini bizlere yeniden hatırlatmıştır. Bugüne değin ülke yönetimlerinde kent-ağırlıklı anlayışın egemen olduğu düşünüldüğünde, kırsal-üçra alanları ve tarımsal üretimi önceleyen bir yönetsel anlayışın ön plana çıkarılması gerektiği görülmektedir. Sürekli göç verdiği için yaşanan nüfusun ağırlıkta olduğu, tarımsal alanların atıl kaldığı, kontrolsüz bir sanayileşmeye maruz kalan, açığa çıkan işgücü ihtiyacını karşılamak için gelen uluslararası göçmenleri toplumsal hayata entegre etmekte zorluk yaşayan kırsal bölgelerin yerel ve merkezi yönetimler nezdinde önemlerinin arttığı paradigmatik bir dönüşüme ihtiyaç olduğu gerçeği ortadadır. Öte yandan, kent mülteciliğine yoğunlaşan araştırmacıların, karar alıcıların ve medyanın, kır mültecilerinin artan ihtiyaçlarına odaklanmaları konusu da söz konusu paradigmatik değişimin bir gereği olarak karşımızda durmaktadır. Bu makalede, Göç Çalışmaları ve Mülteci Çalışmaları gibi alanların sunduğu perspektifle kırsal bölgelerde karşılaşılan sorunlar, ihtiyaçlar ve fırsatlar dile getirilmiştir. Ancak, geleceğe yönelik kalkınma planları yapılırken çok daha disiplinler arası bir yaklaşımla kır ve tarımsal üretimi merkezine alan bir yönetim anlayışının merkezde ve yerelde ön plana çıkarılması gerekmektedir.

Bu çerçevede, tarım sektörünün sorunlu bir yapıdan kurtarılması ve artan arz güvenliğinin sağlanması için tarımın, öncelikli sektörler arasına alınması ve tarım politikalarının siyasal tercihlerden daha çok ulusal önceliklere duyarlı şekilde yeniden tasarlanması gereği ortadadır (Tokatlıoğlu vd., 2018). Öte yandan, geçmişten bugüne olduğu gibi tarımla uğraşanların sadece seçim süreçlerinde hatırlanarak zaman zaman gayrisafı milli hasıladan aldıkları payın artırılması yerine, yapısal olarak desteğin daimileştirilmesi ve özendirilmesi için tarımsal üretimin Kalkınma Planlarında öncelikli bir alan olarak tanımlanması ve tarım

sektörünün küresel rekabetten en az etkilenecek biçimde korunmasını amaçlayan politikalar ve uygulamalar hayata geçirilmelidir.

Extended Abstract

International migration is a phenomenon significantly leading to the processes of societal change, demographic and economic transformation not only in urban areas but also in rural and mountainous regions. Migration circle has expanded from urban areas to rural and remote areas over the last decade, mainly because of the growing pace of forced migration. In addition, the importance of rural development and the presence of immigrants in rural destinations have become even more prevalent with the outbreak of COVID-19 pandemic all over the world. Nonetheless, there are nascent studies emphasizing the potential of immigration to trigger development in medium and long run in rural places. It is still an understudied field, compared to the available studies conducted in urban context. In this context, this article was written to draw attention to the gap in the existing literature dealing with the rural dimensions of migration and labour market integration.

This article scrutinizes the participation of immigrants in the labor market in rural areas and its effect on the local economy in the rural area of Karacabey, Bursa in Turkey. The impact of international migrants on labor markets in rural and mountainous regions is at the center of this research, which was conducted with participatory action research technics. This article encompasses a variety of issues such as agriculture-based development, the efficiency of agricultural workforce, and development of regional belonging among newcomers. The province of Bursa is renowned to be very much familiar with the experience of migration of so many different kinds of people over the centuries. Bursa's migration history and rural Karacabey's prominent location with agricultural production and agricultural production-based industry have provided us with a productive research field to understand possible effects of immigrant workforce on local development processes. Based on the in-depth interviews with seasonal Syrian and Afghan migrants as well as with local actors, our field research was conducted in Karacabey, Bursa, in the summer of 2021. Other research techniques such as focus group discussions, roundtables and participant observation were also utilized during the fieldwork. The field research was carried out within the scope of the "Migration Impact Assessment to Enhance Integration and Local Development in European Rural and

Mountain Regions” (MATILDE) Project supported by the European Union Horizon 2020 Research and Innovation Programme. In addition to the qualitative data obtained from the field and field observations, the article also utilizes primary statistical information reached through direct communication with official institutions and local stakeholders. In doing so, the problem of lack of reliable data in Turkey, especially at the local level, has been partly overcome.

Considering the structural problems in rural areas such as the aging population, internal migration, the existence of idle agricultural lands, industrialization and other environmental problems, it has been observed that the need for migrant labor has gradually increased, but the administrative processes have failed to adequately manage this demographic transformation. In terms of rural labor market, although immigration to rural areas is still dominated by the demand for temporary jobs in agriculture, the labor shortage is an important challenge not only in seasonal agricultural labor force, but also in agriculture and animal husbandry-based industry. Regarding the case study of rural Karacabey, especially in terms of intermediate and technical personnel, the shortage of local workforce turns vocational training and employment of migrant labor into an opportunity. However, the existing regulations regarding the employment of foreigners, especially migrants under temporary protection status, does not play a very facilitating role in terms of sustainable employment. Informality, which is one of the most important structural problems in Turkey’s economy, is also directly reflected in the local economy and rural labor market. While the temporary protection status of Syrian immigrants can easily turn into the exploitation of unregistered immigrant labor, especially in the agricultural sector, the difficulty of accessing citizenship also creates a deterrent for foreign investment and job creation opportunities in the local labor market. Considering the recent negative attitudes towards immigrant-origin people, especially the Afghans and Syrians, there are also increasing problems regarding the integration of migrants into social and economic life of local destinations. It is rather difficult to expect immigrants to contribute better to their local environment and to the local development processes without overcoming the current lack of interaction between local people and immigrant communities. Hence, this article scrutinizes the problems, opportunities and potentials that international migration poses in remote rural and agricultural areas in Turkey. The article also demonstrates that Karacabey is a case study that could unfold different aspects of sustainable rural development.

In conclusion, the article reveals that Karacabey confronts some difficulties such as the lack of sustainable development, the lack of ability of local and central actors collaborating in cooperation based on trust, and the problems resulting from the loopholes of the inheritance law preventing the agricultural lands from being utilized. Further, the article draws attention to the potential aspects of the immigrant labor force in the local development process that have been so far ignored in Turkey as well as in Europe. .

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı

Birinci yazar alan araştırmasının büyük bölümünü gerçekleştirmiş olup makalenin ağırlıklı kısmını kaleme almıştır. İkinci yazar, makalenin teorik tartışma ve metodolojik kısımlarına katkıda bulunmuş, alan araştırmasının bir kısmında yer almıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı

Bu makaleye kaynaklık eden araştırma, Avrupa Birliği Komisyonu tarafından desteklenen MATILDE projesi çerçevesinde gerçekleştirilmiştir (Grant Agreement No: 870831). AB Komisyonunun yanısıra proje çerçevesinde sürekli etkileşimde bulunduğumuz konsorsiyum üyelerine teşekkür ederiz. En büyük teşekkürü ise bizlerle bilgi, görüş ve tecrübelerini paylaşan göçmenlere, yerli aktörlere, araştırmacılara ve uzmanlara borçluyuz.

Çıkar Çatışması Beyan

Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

- Ak, İ. (2017) “Karacabey Tarım ve Hayvancılık Çalıştay Raporu”, Ak, İ. (der.) **Karacabey Sempozyumu Bildiriler Kitabı** içinde, Bursa: Dora Basım-Yayın Dağıtım, 225-240.
- Akay, K. ve Yenisey, K. D. (2021) *Economic Analysis by Means of Social Enterprise and Companies' Studies: Turkey*, MATILDE Working Paper, Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.5792706>
- Akdemir, P. (2022) *Bursa'da TEKNOSAB örneği: Tarım değil sanayi korunuyor*, GazeteDuvar, 19 Mart, <https://www.gazeteduvar.com.tr/bursadateknosab-orneği-tarım-değil-sanayi-korunuyor-haber-1557147> (30 Nisan 2022)
- Alamyar, R. ve Boz, İ. (2022) “Afgan Göçmenlerin Tarımsal Geçmişi ve Türkiye’de Tarım Sektöründe İstihdam Olanakları”, **Uygulamalı Bilimler Dergisi**, 7(4), 1091–1106.
- Arıcı, İ. ve Kirmikil, M. (2017) “Büyükşehir Belediyesi Kanunundan Sonra Kırsal Alanlardaki Olası Gelişmeler”, Ak, İ. (der.) **Karacabey Sempozyumu Bildiriler Kitabı** içinde, Bursa: Dora Basım-Yayın Dağıtım, 39-46.
- Atasü-Topçuoğlu, R. (2019) “What We Know and Do Not Know about Syrian Women’s Labor Force Participation in Turkey: Questioning the Boundaries of Knowledge”, Yılmaz, G., Karatepe, I. ve Tören, T. (der.), **Integration through Exploitation: Syrians in Turkey**. Rainer Hampp: Augsburg/München, 128-142.
- Aydemir, N. (2022) “Framing Syrian refugees in Turkish politics: a qualitative analysis on party group speeches”, **Territory, Politics, Governance**, doi: 10.1080/21622671.2021.2012247
- Baglioni S., Caputo M. L., Laine J., Membretti A. (der.) (2021) *The impact of social and economic policies on migrants in Europe*, MATILDE Deliverable 3.1 and 4.1 (January), <https://ec.europa.eu/research/participants/documents/downloadPublic?documentIds=080166e5d8c78313&appId=PPGMS>
- Bakış, O., İlhan, B., Polat, S. ve Tunalı, İ. (2020) “The labor market effects of the minimum wage increase, 2005-2018”, **TÜBİTAK 1001 Projesi**.
- Basso, P. (2014). “Neoliberalizm, Kriz ve Uluslararası Göç”, içinde **Kutuplaştıran Kalkınma**, çev. Barış Baysal, İstanbul: Notabene Yayınları.
- BEBKA (2012) *Karacabey İlçe Raporu*, Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı, 22 Kasım 2012.

- Bursa Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü (2019) *Bursa İli 2018 Yılı Çevre Durum Raporu*,
https://webdosya.csb.gov.tr/db/ced/icerikler/bursa_2018_cdr_son-20190726135329.pdf (8 Haziran 2022)
- Bursa Valiliği (2017) Bursa Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 2017, İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü,
<http://bursa.gov.tr/kurumlar/bursa.gov.tr/Bursa.gov/dosyalar/2017%20ekonomik%20ve%20sosyal%20gostergeler.pdf> (26 Aralık 2022)
- Caputo, M. L. vd. (der.) (2021) *10 country reports on economic impact*, MATILDE Deliverable 4.3, MATILDE.
- Çaylak, E. (2021) *Fleeing the Taliban: Afghans met with rising anti-refugee hostility in Turkey*, the Guardian, 5 Ağustos.
<https://www.theguardian.com/global-development/2021/aug/05/fleeing-the-taliban-afghans-met-with-rising-anti-refugee-hostility-in-turkey> (19 Haziran 2022)
- Cengiz, N. (2021) **Bursa-Karacabey Ovası Toprak Toplulaştırılması**, İKSAD Publishing House, <https://iksadyayinevi.com/wp-content/uploads/2022/01/BURSA-KARACABEY-OVASI-TOPRAK-TOPLULASTIRMASI.pdf> (26 Aralık 2022)
- Çiğerci, N. (2018) “Bursa-Kırcacalı Hattı: 1989’da gelen Bulgaristan Göçmenleri Örneği”, İhlamur-Öner, S.G. Ve Öner, N.A.Ş. (der.) **Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar** içinde, İstanbul: İletişim Yayınları, 107-134.
- ÇSGB (2019) *Yabancıların Çalışma İzinleri*, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı,
<<https://www.cs.gb.gov.tr/media/63117/yabancuzin2019.pdf>>
- Dedeoğlu, S. (2019) “Türkiye’de Tarımsal Üretimde Yabancı Göçmen İşçiler: Gürcü, Azeri ve Suriyeliler Örneği”, *Tarımda Mevsimlik Göçmen ve Mülteci İşçiler Çalıştay Raporu*, UNESCO Uluslararası Göç Kürsüsü Rapor Serisi No.1, Yaşar Üniversitesi, İzmir, 7-16.
- Dedeoğlu, S. (2018) “Tarımsal Üretimde Göçmen İşçiler: Yoksulluk Nöbetinde Yoksulların Rekabetine”, **Çalışma ve Toplum**, 2018/1, 37-68.
- Dedeoğlu, S. ve Bayraktar, S. (2019) “Refuged into Precarious Jobs: Syrians’ Agricultural Work and Labor in Turkey”, Yılmaz, G., Karatepe, I. and Tören, T. (der.) **Integration through Exploitation: Syrians in Turkey** içinde, Augsburg/München: Rainer Hampp, 13-27.

- Duru, S. (2017) “Karacabey Tarım İşletmesi Müdürlüğü”, Ak, İ. (der.) **Karacabey Sempozyumu Bildiriler Kitabı** içinde, Bursa: Dora Basım-Yayın Dağıtım, 251-260.
- enBursa.com (2022) *Şehre Sığın Ülke: Bursa'daki Suriyeliler. İşte Bursa'nın Halep'i*, 27 Mayıs. <https://enbursa.com/sehre-sigan-ulke-bursa-daki-suriye-iste-bursa-nin-halep-i-2-142089.html> (8 Haziran 2022)
- Erder, S. (2007) “Yabancılaşmış Kurgulanan Ülkenin Yabancıları”, Arı, A. (der.) **Türkiye’de Yabancı İşçiler** içinde, İstanbul: Derin Yayınları. 1-82.
- Erdoğan, M. (2020) *Onuncu Yılında Türkiye’deki Suriyeliler*, Panorama, 29 Nisan 2020. <https://www.uikpanorama.com/blog/2020/04/29/onuncu-yilinda-turkiyedeki-suriyeliler/> (29 Nisan 2022)
- Erdoğan, M., Kirişçi, K. ve Uysal, G. (2021) *Multi-country Project on Covid-19 Impacts on Refugees in Jordan, Lebanon and Turkey: Turkey Report*, World Refugee and Migration Council and IGAM Academy.
- Findlay, A. M., Short, D., ve Stockdale, A. (2000) “The labour-market impact of migration to rural areas”, **Applied Geography**, 20(4), 333-348.
- Göç İdaresi Başkanlığı (GİB) (2022) *Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyelilerin İlk 10 İle Göre Dağılımı*, 23 Haziran. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> (30 Haziran 2022)
- İnginar, A. (2010) **Bulgaristan’dan Türk Göçü (1985-1989)**, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmalar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Kalantaryan, S., Mazza, J. ve Scipioni, M. (2020) “Meeting labour demand in agriculture in times of COVID 19 pandemic”, **European Commission JRC Technical Report**, EUR 30235 EN, Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- Kale, B. (2015) “Zorunlu Göçün 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu Üzerindeki Etkileri”, Erdoğan, M. M. ve Kaya, A. (der.) **Türkiye’nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan Günümüze Türkiye’ye Göçler** içinde, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 153-169.
- Kalkınma Atölyesi (2020) “Virüs mü, yoksulluk mu? Korona Virüs Salgınının Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri ve Onların Çocukları ile Bitkisel Üretime Olası Etkisi Hızlı Bir Değerlendirme”, **Kalkınma Atölyesi**, Ankara.
- Kaplanoğlu, R. ve Kaplanoğlu, O. (2014) **Bursa’nın Göç Tarihi**, Bursa: Nilüfer Belediyesi Yayınları.
- Karaer, F. ve Başkaya, H.S. (2017) “Doğal Kaynaklar ve Çevre Çalıştayı Sonuç Raporu”, Ak, İ. (der.) **Karacabey Sempozyumu Bildiriler Kitabı** içinde, Bursa: Dora Basım-Yayın Dağıtım, 151-160.

- Karakaya, C. ve Karakaya, E.N. (2021) “Türkiye’nin Göz Ardı Edilen Göçmenleri: Afganlar”, **Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi** (UKSAD), 7(1), 100-111.
- Karpat, K. H. (2015) “Önsöz”, Erdoğan, M. M. Ve Kaya, A. (der.) **Türkiye’nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan Günümüze Türkiye’ye Göçler** içinde, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, xxi-xxx.
- Kavak, S. (2016) “Syrian refugees in seasonal agricultural work: a case of adverse incorporation in Turkey”. **New Perspectives on Turkey** 54, 33-53.
- Kaya, A. (der.) (2020) *Türkiye’de Suriyeli Göçü ve Belediye Hizmetleri: Kapsayıcı Sosyal Hizmet Uygulamaları*, RESLOG, Ankara. <http://www.reslogproject.org/yayinlar-2/>
- Kaya, A. ve Kırac, A. (2016) *Vulnerability Assessment of Syrians in Istanbul*, **Support to Life Association**, İstanbul.
- Kaya, A. ve Nagel, A. K. (2021) “Politics of Subsidiarity in Refugee Reception: Comparative Perspectives”, **Journal of Immigrant & Refugee Studies**, 19(3), 235-244.
- Kaya, M. ve Kalaycı, İ. (2021) “Türkiye’de Tarihsel Süreçte Tarım Politikası ve Planlama Deneyimi”, **Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 13(2), 23-34.
- Kordel, S. ve Weidinger, T. (2018) “Current Processes of Immigration to European Peripheries: Status Quo, Implications and Development Strategies”, Kordel, S., Weidinger, T. Ve Jelen, I. (der.) **Processes of Immigration in Rural Europe** içinde, Cambridge Scholars Publishing, xv-xxx.
- Kurtulmuş, M. (2015) “Sendikalar ve Göçmenler,” **DİSKAR Dergisi**, 4, 40-53.
- Lewin, K. (1946) “Action Research and Minority Problems”, **Journal of Social Issues**, 2, 34–46.
- Lordoğlu, K. (2007) “Çalışma Hayatımızda Yeni Yabancılar: Bir Araştırmanın Bazı Sonuçları ve Değerlendirmeler”, Arı, F.A. (der.) **Türkiye’de Yabancı İşçiler Uluslararası Göç, İşgücü ve Nüfus Hareketleri** içinde, İstanbul: Derin Yayınları, 83-127.
- McTaggart, R. (2010) **Participatory action research: International contexts and consequences**, Albany: State University of New York Press.
- Membretti, A., T. Dax, ve A. Krasteva (der.) (2022) **The Renaissance of Remote Places: MATILDE Manifesto**, Oxon and New York: Routledge.

- Munck, R. (2011) “Beyond North and South: Migration, Informalization, and Trade Union Revitalization”, **Working USA**, (14) 1.
- Mülteciler Derneği (2022) **Türkiye’deki Suriyeli Sayısı Mayıs 2022**, 26 Mayıs, <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/> (3 Mayıs 2022)
- Natale, F., Kalantaryan, S., Scipioni, M., Alessandrini, A., ve Pasa, A. (2019) **Migration in EU Rural Areas**, EUR 29779 EN, Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- Newsbeezler (2021) *Erdogan’s advisor Yasin Aktay: “Turkey has to live with Syrian refugees*, 26 Temmuz. <https://newsbeezler.com/turkeyeng/erdogans-advisor-yasin-aktay-turkey-has-to-live-with-syrian-refugees/> (19 Haziran 2022)
- Nimer, M. (2019) “Institutional Structures and Syrian Refugees’ Experiences with Turkish Language Education in Turkey”, **Istanbul Policy Center**, İstanbul.
- Özçürümez, S. ve A. İçduygu (2020) **Zorunlu Göç Deneyimi ve Toplumsal Bütünleşme: Kavramlar, Modeller Ve Uygulamalar İle Türkiye**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Perlik, M. (2022) “Tying territory, society and transformation together A Manifesto with an integral approach”, Membretti, A. vd. (der.), **The Renaissance of Remote Places: MATILDE Manifesto** içinde, Oxon and New York: Routledge, 109-116.
- Perlik, M. ve Membretti, A. (2018) “Migration by Necessity and by Force to Mountain Areas: An Opportunity for Social Innovation”, **Mountain Research and Development**, 38(3), 250-264.
- Pınar, M. (2014) “1950-1951 Bulgaristan’dan Türkiye’ye Göçler ve Demokrat Parti’nin Göçmen Politikası”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 30(89), 61-94.
- Rodrigues-Pose, A (2018) “The revenge of the places that don’t matter (and what to do about it)”, **Cambridge Journal of Regions, Economy and Society**, 11, 189–209.
- Rottmann, S.B. ve Kaya, A. (2020) “*‘We can’t integrate in Europe. We will pay a high price if we go there’*: culture, time and migration aspirations for Syrian refugees in Istanbul”, **Journal of Refugee Studies**, 34(1), 474–490.
- Schneider, B. (2012) “Participatory action research, mental health service user research, and the hearing (our) voices projects”, **International Journal of Qualitative Methods**, 11, 152-165.

- SEGE (2022) “İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması SEGE-2022”, **T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı**, Ankara: Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü Yayını, 35.
- Sönmez Efe, S. (2017) “Legal Status and Economic Membership of Seasonal Migrant Workers in Turkey”, **Göç Araştırmaları Dergisi**, 3(2), 66-99.
- Stringer, E. T. (2014) **Action research**, Thousand Oaks, California: SAGE.
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı (2019) *Atıl Tarım Arazilerinin Tarıma Kazandırılması ile Yıllık 13 Milyar Liralık Gelir Artışı Hedefleniyor*, 14 Ocak. <https://www.tarimorman.gov.tr/Haber/1707/Atil-Tarim-Arazilerinin-Tarima-Kazandirilmesi-Ile-Yillik-13-Milyar-Liralik-Gelir-Artisi-Hedefleniyor> (29 Nisan 2022)
- Süleyman Soylu: Bu güne kadar 76 bin 443 Suriyeliye vatandaşlık verdik**, 7 Ocak, <https://t24.com.tr/haber/suleyman-soylu-bu-gune-kadar-76-bin-443-suriyeliye-vatandaslik-verdik,791996> (17 Mart 2022)
- Tokathoğlu, M., Selen, U. ve Leba, R. (2018) “Küreselleşme Sürecinde Tarımın Stratejik Önemi ve Tarımsal Arz Güvenliğinin Sağlanmasında Devletin Rolü”, **Journal of Life Economics**, 5 (4), 152-176.
- Toksöz, G. (2006) *Uluslararası Emek Göçü*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Toksöz, G. (2007) “Informal Labour Markets and The Need for Migrant Workers: The Case of Turkey from Comparative Perspective”, Berggren, E., Likic-Brboric, B., Toksöz, G. ve N. Trimikliniotis (der.) **Irregular Migration, Informal Labour and Community: a Challenge for Europe** içinde, Shaker Publishing, 183-198.
- Toksöz, G. (2014) “Göç ve Kalkınma Üzerine Küresel Forum”, **İdeal Kent**, 14, 29-37.
- Tören, T. (2018) “Documentation Report: Syrian Refugees in the Turkish Labour Markets”, **International Center for Development and Decent Work**, Working Paper Series No: 22, University of Kassel Publications, Kassel.
- TÜİK (2020) *Uluslararası Göç İstatistikleri, 2019*, **Türkiye İstatistik Kurumu**, Sayı: 33709, 17 Temmuz 2020.
- TÜİK (2022a) *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2021*, **Türkiye İstatistik Kurumu**, Haber Bülteni Sayı: 45500, 04 Şubat 2022.
- TÜİK (2022b) *İl ve ilçelere göre il/ilçe merkezi, belde/köy nüfusu ve yıllık nüfus artış hızı, 2021*, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2021, **Türkiye İstatistik Kurumu**, 04 Şubat 2022.
- TÜİK (2022c) *Cinsiyete Göre Tarım ve Tarım Dışı Sektörde Kayıtdışı İstihdam Oranı 2014-2021*, **Türkiye İstatistik Kurumu**, 29 Nisan 2022.

- Ulukan, U. (2009) **Türkiye Tarımında Yapısal Dönüşüm ve Sözleşmeli Çiftçilik: Bursa Örneği**, İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı.
- UNICEF (2019) *Türkiye’de Geçici Koruma Altındaki Çocukların Eğitimine İlişkin İstatistik Raporu*, **UNICEF Türkiye**.
- Yavuz, F. (2022) “Tarım ve Kırsal Kalkınma Politikalarının Etkinliği Üzerine”, **Kriter**, 7(69), <https://kriterdergi.com/dosya-tarim/tarim-ve-kirsal-kalkinma-politikalarinin-etkinligi-uzerine> (27 Aralık 2022)
- Yılmaz-Elmas, F. (2020) “Immigration to Rural and Mountainous Areas: Opportunities and Challenges -A Brief Literature Review”, **İstanbul Bilgi University**, European Institute Newsletter 2020-2021, 13: 14-18.

MÜLAKATLAR:

- Görüşülen Kişi 1, İlçe Sağlık Müdürlüğü, Karacabey, 15 Haziran 2021.
- Görüşülen Kişi 2, Hacettepe Üniversitesi, çevrimiçi mülakat, 1 Temmuz 2021.
- Görüşülen Kişi 3, Yerel Yönetimde Rezilyans Projesi, çevrimiçi mülakat, 6 Temmuz 2021.
- Görüşülen Kişi 4, Uluslararası Göç Politikaları Geliştirme Merkezi (ICMPD), çevrimiçi mülakat, 5 Temmuz 2021.
- Görüşülen Kişi 5, Bursa Büyükşehir Belediyesi Sanat ve Meslek Eğitimi Kursları (BUSMEK), çevrimiçi mülakat, 7 Temmuz 2021.
- Görüşülen Kişi 6, Karacabey Ticaret ve Sanayi Odası, Karacabey, 28 Temmuz 2021.
- Görüşülen Kişi 7, Küçük Esnaf, Orhangazi, 4 Ağustos 2021.
- Görüşülen Kişi 8, Küçük Esnaf, Karacabey, 4 Ağustos 2021.
- Görüşülen Kişi 9, Göçmen Sağlığı Merkezi, Karacabey, 4 Ağustos 2021.
- Görüşülen Kişi 10, Göçmen Sağlığı Merkezi, Karacabey, 4 Ağustos 2021.
- Görüşülen Kişi 11, Göçmen İşveren, Karacabey, 4 Ağustos 2021.
- Görüşülen Kişi 12, Mevsimlik Tarım İşçisi, Karacabey, 4 Ağustos 2021.
- Görüşülen Kişi 13, Mevsimlik Tarım İşçisi, Karacabey, 4 Ağustos 2021.
- Görüşülen Kişi 14, Mevsimlik Tarım İşçisi, Karacabey, 4 Ağustos 2021.
- Görüşülen Kişi 15, Mülteci İrtibat Bürosu, Orhangazi, 4 Ağustos 2021.